УЖ
Український журнал
9|2016
ціна 30 Kč

Тема: збурена європа

Петро Андрусечко:
З Москви видніше?

Лукаш Ясіна:
Смоленськ: проблема, що перевершила припущення

Мілан Леліч:
SurkovLeaks: гібридна війна та план «Шатун»

Олексій Ананов:
Театр громадських дій

9 771802 586009

Наш читачу!

Збурена Європа – це тема, яку нам, імовірно, доведеться піднімати ще неодноразово. Європа опинилася в одній з найскладніших ситуацій останнього півстоліття. Російсько-українська війна, війна у Сирії, міграційна криза, Брекзит, постійні вибори і референдуми, російська пропаганда і втручання Кремля у внутрішні справи окремих країн-членів ЄС.

Ніхто не знає, якою буде Європа у 2017 році. Хто переможе на виборах у Франції і яким буде результат голосування. В Австрії, щоправда, президентські вибори виграв проєвропейський кандидат Александр Ван дер Беллен, однак це ще не означає зміни тренду. Треба пам'ятати, що за контркандидата Беллена – правого популіста Норберта Хофера – віддали голоси понад 48% виборців. До того ж, на думку німецького міністра закордонних справ Франка-Вальтера Штайнмайєра, викликає занепокоєння поразка уряду Маттео Ренці у конституційному референдумі в Італії. І вже максимальна кількість запитань виникає у зв'язку з новим президентом США Дональдом Трампом. Як виглядатимуть відносини між США та Європою, яке місце відводиться Росії?

Все це не додає стійкості Європі, якої так потребує Україна. Вона оточена з одного боку Росією і її сателітами, а з другого – країнами, в яких, на думку одного з наших авторів Пйотра Олекси, „проросійські симпатії надалі є важливим елементом політичної тотожності, а у близьких стосунках з Росією численні виборці вбачають альтернативу нинішньому порядку". Розхитування політичного човна і внутрішня напруга, спричинена як зовнішніми чинниками, так і власними (чого лише варті наші власні європейські популісти), поширюються Європою, як вірус. Чи план „Шатун", про який довідаєтеся від нашого постійного дописувача Мілана Леліча, – справжній чи ні, проблема дестабілізації України залишається. І проблемою вона є також у Європі. І тому як Європа, так і Україна, її еліти, політики і журналісти повинні це усвідомлювати і не підсипати жару – чи це питання Волині, чи безвізу, яке цього разу здійняло в Україні досить сильну хвилю антиєвропейської істерії. До речі, не оминула вона і т.зв. „єврооптимістів". І це непокоїть. Але про це – у наступному числі.

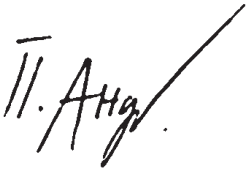

Обкладинка:
Петро Андрусечко

ЗМІСТ

вдома на чужині

6 Ігор Ісаєв
А мене з'їдає, що...

Слово „постправда" (post-truth) стало в листопаді „словом року" за версією редакції Оксфордського словника. „Слово описує обставини, в яких об'єктивні факти менш важливі для формування громадської думки, ніж звернення до емоцій", – пояснили свій вибір укладачі словника.

гості

8 Сергій Іванов:
„Ми вимушені притримувати і Порошенка, і остаточно не вбивати цю коаліцію, хоча в них прорахунків вистачає"

„Народний фронт" перебуває у вкрай важкому становищі після того, як пішов їхній прем'єр. Давайте чесно казати, проти прем'єра працювали два потужні політики, це Саакашвілі і Лещенко. Ну і потім ще „Опоблок" і Юля.

тема: збурена європа

12 Пйотр Олекси
Молдова – Болгарія: проросійські симпатії є важливим елементом політичної тотожності

15 Лукаш Ясіна
Смоленськ: проблема, що перевершила припущення

Тема Смоленська далі дозволяє Володимирові Путіну впливати на внутрішню ситуацію у Польщі. Докази і документи, пов'язані з однією з найважливіших подій сучасної Польщі, є у розпорядженні підпорядкованих йому російських слідчих.

17 Лубош Палата
Чехія – це західна демократія. Але, можливо, лише до наступних виборів

19 Анастасія Магазова
Німеччина та Україна: разом і до кінця?

„Український журнал"
www.ukrzurnal.eu
Інформаційний культурно-політичний місячник для українців у Чехії, Польщі та Словаччині
№ 9 (108), 2016, рік одинадцятий
Видано у Празі
Подано до друку 5 грудня 2016
Видає: РУТА, e-mail: ukrzur@seznam.cz
Редколегія:
Петро Андрусечко (головний редактор)
Прага – Ленка Віх (керівник проекту), Богдан Копчак, Михайло Самусь, Валентина Люля, Інна Біланин, Богдан Зілинський, Рене Кочік, Яна Леонтієва
Варшава – Ростислав Крамар, Петро Тима, Анна Коженьовська-Бігун, Ярослав Присташ
Пряшів – Олесь Мушинка
Київ – Богдана Матіяш, Роман Кабачій, Ірина Забіяка
Львів – Анастасія Левкова, Богдан Бачинський, Володимир Бєглов
Познань – Катерина Шестакова

Коректор: Надія Іздрик
Художнє оформлення та верстка: Ондра Гулеш
Дистрибютор: CZ Press spol. s.r.o.

Часопис видається за фінансового сприяння Міністерства культури ЧР

За достовірність викладених фактів відповідає автор статті.
Редакція залишає за собою право не у всьому погоджуватися з думками і поглядами авторів, скорочувати матеріали і виправляти мову.
Рукописи не повертаються.

Реєстрація: MK ČR E 16026
ISSN 1802-5862

www.ukrzurnal.eu

ЗМІСТ

між іншим

21 Петро Андрусечко
З Москви видніше?

з краю

23 Денис Казанський
Економічний стан Донбасу погіршується

24 Мілан Леліч
SurkovLeaks: гібридна війна та план „Шатун“

SurkovLeaks, як одразу ж назвали злиту в мережу переписку, став предметом активних обговорень та спекуляцій в українському політикумі, і реальні докази російської агресії змішалися зі спробами української влади використати ці дані у політичній боротьбі.

26 Павло Кост
Дорого і корисно
Чому енергоефективність важлива?

28 Валентин Кожух
Інновації в оборонно-промисловому комплексі

культревю

30 **Віра Агеєва:**
„Часто я почуваюся людиною, яка ловить пляшку, кинуту в море авторами радянської доби“

33 **авторська колонка**
Олена Кухар
„Совок“ і ложка

Йому близько сорока, обличчя сіре і втомлене. Кожного ранку, крім суботнього, тут, біля входу в метро, він дістає свій яскравий товар з ящиків і розкладає на довгому фанерному столі. Кожного вечора (крім суботнього) знову складає товар у ящики, котрі разом із колегою похмуро заносить до під'їзду сусіднього дому: має-бо давню домовленість із консьержкою, яка дозволяє ховати ящики у своїй підсобці.

34 **музика**

35 Олексій Ананов
Театр громадських дій

37 Тетяна Окопна
Ї.глава – У.країна

40 **рецензії та анотації**

УЖ у мережі Facebook!

„Український журнал“ доступний в мережі Facebook, де для всіх охочих відкрито простір для дискусій та коментарів стосовно актуальних та архівних номерів нашого часопису.

www.ukrzurnal.eu

А мене з'їдає, що...

Слово „постправда" (post-truth) стало в листопаді „словом року" за версією редакції Оксфордського словника. „Слово описує обставини, в яких об'єктивні факти менш важливі для формування громадської думки, ніж звернення до емоцій", – пояснили свій вибір укладачі словника. А редакція УЖу не відстає від Оксфорда і вирішила назбирати свої приклади постправди в нашому регіоні – а нею кілька останніх тижнів грішили чимало видних людей.

У регіоні відбуваються все більш тривожні (як варіант – „цікаві") речі, а Європейський парламент нарешті ухвалює резолюцію, в якій йдеться про загрозу, яку становить російська пропаганда. Документ авторства польської євродепутатки Анни Фотиґи закликає Брюссель ефективно протистояти цій пропаганді. І хоч ця резолюція є найбільш критичним в історії голосом Європарламенту щодо російської пропаганди, „за" проголосували 304 євродепутати, „проти" – 179, і аж 208 депутатів Європарламенту утрималися від голосу.

Отже, кількість тих, хто „за", менша за тих, хто „не за". У документі йдеться про перекручування фактів, дискредитацію євросоюзних установ, а також – блокування рішень. Авторка резолюції пише, що Кремль використовує дослідницькі інститути, багатомовні телевізійні станції, інформаційні агентства і соціальні мережі, щоб ділити Європу та переписувати заново історію. Читаємо також, що Росія встановлює зв'язки з окремими країнами-членами Євроспільноти для своїх пропагандистських цілей і загального послаблення позиції Європейського Союзу, а не з метою справжнього діалогу. Щоб ефективно протистояти ворожій пропаганді з Росії, Євроспільнота повинна зайнятися стратегічною комунікацією – це одна з найважливіших тез резолюції.

У Латвії, де російська пропаганда є однією з найпотужніших в усьому ЄС (тут міститься, зокрема, офіс „Першого балтійського каналу" – фактично, відділу московського „Першого каналу" для російськомовних громадян ЄС), резолюція Європарламенту викликала бурю в місцевій політиці. Аж троє євродепутатів цієї країни голосували „проти": і якщо передбачуваною була позиція проросійських Андрея Мамикіна і Татьяни Жданок (голова Російського союзу Латвії, їздила у 2014 році на псевдореферендум у Крим), то голос Івети Ґріґуле з владного Союзу зелених і селян здивував. На рівні керівництва партії повинно бути прийняте рішення про виключення Ґріґуле – заявляв неодноразово прем'єр-міністр Маріс Кучінскіс, додаючи, що депутат відстоює інші інтереси, а не інтереси латвійської держави. Голова партії Ауґуст Бріґманіс особисто зателефонував Ґріґуле, щоб сказати, що не підтримує її дії і вони суперечать програмі партії. Однак, за повідомленням газети „Diena", незважаючи на гучні заяви прем'єр-міністра і голови партії, їхня можливість вплинути на євродепутата – невелика. Ґріґуле – не рядовий член, а євродепутат, тому партія не має права прийняти рішення про виключення її з партії, не здійснивши спершу офіційну оцінку її поведінки. Але, як пояснив газеті перший заступник партії Яніс Дуклавс, для цього потрібно, щоб Ґріґуле особисто з'явилася на засідання правління партії, а цього найближчим часом не передбачається.

Сама Ґріґуле так пояснила свій голос „проти": „Тоді, коли Європарламент буде сміливим, щоб подивитися в очі реальності, коли буде припинено застосування подвійних стандартів з різних питань, коли з'явиться декларація про вчинені США "добрі справи" і про "подвиги" великих держав Європейського Союзу, коли Європарламент нарешті підтримає заборону займатися в ЄС торгівлею зброєю, в тому числі з різними залученими в конфлікти третіми країнами – тільки тоді я підтримаю цю резолюцію". Як кажуть, ноу коментс.

Тим часом у Литві ще наприкінці жовтня на парламентських виборах перемогла доти маловідома партія – Литовський союз селян і зелених. Він здобув 54 мандати у 141-особовому Сеймі, таким чином „вигнавши" з великої політики дві головні партії країни: консервативний Союз вітчизни – Християнських демократів Литви (31 представник) і Соціал-демократичну партію Литви, яка до осені очолювала уряд. З двома останніми „зеленоселяни" вели коаліційні переговори – і вирішили обрати як коаліціанта слабших соціал-демократів. Найцікавішим є неформальний лідер нової литовської партії: це олігарх Рамунас Карбаускіс, який пов'язаний з власником російської групи „Акрон" В'ячеславом Кантором. Приватно Карбаускіс дуже любить своє село Найсяй під

Шауляєм, де зробив просто-таки репрезентативний литовський хутір, а навіть присвятив йому популярний в країні серіал „Літо в Найсяї". У серіалі розповідається про щасливе пасторальне життя литовської провінції. Крім цього, Карбаускіс відомий своєю пристрастю до традиційного литовського язичництва.

А в Угорщині Росія вирішила підтримувати радикальних правих – цьому присвячено матеріал The Financial Times. Російську допомогу, фінансову та матеріально-технічне забезпечення, серед іншого, використовує Угорський національний фронт. Угруповання, яке вважається неофашистською організацією, за російські гроші проводить військову підготовку і випускає пропагандистські матеріали. За повідомленнями британської газети, ця активність, в основному, зосереджена на маніпулюванні засобами масової інформації та громадською думкою в інтересах Росії. Зокрема, йдеться про поширення дезінформації про ситуацію в Україні. Основною комунікаційною платформою організації є сайт, розміщений на російському домені.

А от „національний лідер" Угорщини Віктор Орбан після листопадової зустрічі з прем'єр-міністром України Володимиром Гройсманом пообіцяв безкоштовні довготермінові візи для українських громадян. Віктор Орбан, якого багато хто критикує за тісні зв'язки з Кремлем, наголосив, що після трьох важких років, коли Україна була змушена боротися за європейські цінності, ЄС морально зобов'язаний ввести безвізовий рух для її громадян. Він додав, що хоч інші країни спільноти блокують цей процес, Угорщина впровадить для українців безкоштовні візи. Вони дозволять перебувати в Угорщині впродовж більше трьох місяців, а також подорожувати країнами Шенгену, хоч і з часовими обмеженнями.

Європейський Союз мав ввести безвізовий рух для українців у січні наступного року, але, ймовірно, це станеться пізніше. Водночас Голова Європейської Ради Дональд Туск 24 листопада сказав, що прагне вирішити питання з ратифікацією договору про асоціацію Україна–ЄС на грудневому саміті Європейського Союзу. Голландія не ратифікувала цього договору, оскільки його було відкинуто на проведеному там референдумі. „Моя мета чітка: завершення процесу ратифікації Угоди про асоціацію. Ця Угода не лише принесе вигоду обом сторонам, але має велике політичне значення", – наголосив Туск під час прес-конференції після закінчення саміту Україна–ЄС у Брюсселі, також звернувся українською мовою до громадян України, наголошуючи, що вони „заслуговують більшого".

Тим часом на французьких праймеріз переміг проросійський кандидат Франсуа Фійон. Таким чином, конкурентами у виборах президента Франції у 2017 році будуть два проросійські кандидати – Фійон і Марін ле Пен. Фійон, екс-прем'єр-міністр країни, переконливо випередив свого суперника, екс-главу уряду, а нині мера Бордо Алена Жюппе. У своєму виступі Фійон пообіцяв, що згуртує свій політичний табір з метою проведення глибоких реформ. Згідно з результатами соцопитувань, в можливому другому турі Фійон може розраховувати на 67% підтримки, Ле Пен – на 33%. Франсуа Фійон не приховує своєї симпатії до нинішнього керівництва Росії. Натомість Жюппе, який програв праймеріз, був схильний до підтримки України і дорікав опонентові через його проросійськість. А стандарти на сході ЄС підвищує прем'єр-міністр Словаччини (що, до речі, головує тепер у ЄС). Роберт Фіцо назвав місцевих журналістів „антисловацькими повіями" за те, що вони звинуватили владу в корупційних діях. Колишній співробітник Міністерства закордонних справ Словаччини спільно з Transparency International раніше вказали, що бюджет деяких заходів тривожно виріс і був знятий з контролю державних закупівель. Ці претензії обурили прем'єр-міністра, який на прес-конференції назвав їх „цілеспрямованим нападом на успішне словацьке головування в Раді ЄС і проти міністра закордонних справ і у справах Європи Мирослава Лайчака". Потім він звернув свій гнів на журналістів, присутніх на заході: „Ви не інформуєте громадськість, а боретеся з цим урядом!" – обурювався він. Лайчак у свою чергу назвав цю справу „найбільш абсурдною ситуацією" в його житті. „Якщо хтось доводить, що я порушив закон або принципи етики і моралі, то, звичайно, я не прив'язаний до свого місця, я піду", – пообіцяв він.

Екстрадиції росіянина Євгенія Нікуліна, затриманого у жовтні в Празі у зв'язку з підозрою у веденні хакерської діяльності, хочуть і США, і Росія. За інформацією американської сторони, Нікулін здійснив кібератаки на соціальну мережу LinkedIn та на сервери компаній Dropbox і Formspring. У судовому процесі, що триває у федеральному суді Каліфорнії, його звинувачують у здійсненні хакерських атак, крадіжки та у змові. У свою чергу Росія вимагає, щоб Нікуліна видали його батьківщині. Російське посольство у Празі відразу після затримання росіянина заявило, що дії США у цій справі є „частиною облави на російських громадян в усьому світі та нав'язування власної юрисдикції іноземним державам". Як повідомив чеський тижневик Respekt, Нікуліна могли затримати у Москві ще в 2009 році у зв'язку із шахрайським привласненням через Інтернет 110 тис. рублів, але тоді йому звинувачень не висунули. На думку тижневика, такою могла бути його „розплата" за уникнення відповідальності взамін за співпрацю з російськими спецслужбами.

Ігор Ісаєв, Варшава

Сергій Іванов:

„Ми вимушені притримувати і Порошенка, і остаточно не вбивати цю коаліцію, хоча в них прорахунків вистачає“

Сергій Іванов – відомий український журналіст та блогер з юридичною освітою та стажем прокурора, який у 2014 році був змушений через загрозу життю покинути Луганську область. Нині мешкає у Києві. Співпрацює з різними виданнями. Веде програму „Право на владу“ на каналі „1+1“. Приєднався до роботи нового авторського проекту Романа Скрипіна SKRIPIN.UA.

Сергію, на твою думку, як виглядає нині медіа-бізнес в Україні?

В Україні немає медіа-бізнесу, бо його знищили дві речі. По-перше, беззаперечно, олігархи, по друге – гранти. Гранти були потрібні під час режиму Януковича, та навіть ще на початку війни, бо грошей не було. Але вони дуже розбестили наших журналістів. Скажімо, історія з „Громадським“ дуже показова. Сто п'ятдесят людей працює в організації, яку в прайм-тайм переглядає 100 людей. Нормально? Ринок загодований грантами. А якщо ти береш гранти, ти ж мусиш щось показувати. Скажімо, якщо журналіст від The Guardian чи The Washington Post може півроку чи рік займатися розслідуванням і отримувати зарплатню весь час, то тут треба майже кожен тиждень щось приносити. Це вже перетворилося на ремісництво. Це вже не журналістика. В нас є певні програми, які займаються антикорупційними викриттями. Ніби все це слушно, але вони не конкурують, вони швидше однодумці. І це дуже погано, тому що конкуренція створює ринок і створює якісний контент. У нас є канали олігархів, я, власне, сам працюю на одному з них, але я працюю за контрактом. Я не працевлаштований там і на цей проект я не маю жодного темника, ну, це видно з програми. Це ж прямий ефір.

З Романом Скрипіним ви створюєте новий проект. Хто його буде фінансувати?

Не фінансувати, а інвестувати. Я б не перебільшував свою роль у цьому проекті. Я там не працюю, а просто беру участь в окремих ефірах. SKRYPIN.UA – це, швидше, коло однодумців, резидентів, але з перспективою стати бізнес-проектом, новим медіа, що відповідає вимогам часу. Зараз усе це робиться на мінімальних потужностях. Перші ефіри були взагалі на позиченій техніці. Зараз взяли вже офіс. Потроху пішло. Не так, щоби платилися зарплати. Все це на ентузіазмі, як завжди. Але без грантів.

Багато хто вірить, і це я не про політиків, що Україна вже може йти до наступних виборів, що є політичні сили, нові, якісно нові, які можуть отримати місця у новому парламенті. Ти бачиш такі сили?

Таких сил нема. Нових – точно ні. Юлія Володимирівна Тимошенко – це ж не нова сила. Якщо відбудуться позачергові парламентські вибори, то бенефіціарами будуть БЮТ і „Опозиційний блок“. Вони будуть вимушені створити коаліцію і це буде те саме, що колись був Універсал національної єдності. Тобто, в принципі, я переконаний, що Юлія Володимирівна рухається у проросійському фарватері, адже їй дуже цікавий російський газ, у неї там зв'язки, вона має дуже тісні зв'язки з Медведчуком, кумом Путіна. Про „Опозиційний блок“, мабуть, не треба казати, хто в нас його представляє – це колишня Партія регіонів.

А Ляшко і його Радикальна партія?

Якщо чесно, Ляшко – це політична хвойда. Це ленінська термінологія, але він брав гроші скрізь, у всіх олігархів. Наразі, наскільки мені відомо, він працює з Ахметовим.

А Саакашвілі?

Я не довіряю цій людині. Я, на відміну від конспірологів, не пов'язую його з Росією, але він готовий навіть на ситуативні контакти з проросійськи орієнтованими олігархами, як це було в Одесі. Там, до речі, під час його правління, хоча він мав власного прокурора, власного поліцейського, не відбулося нічого. Позиції Ківалова, т.зв. „смотрящого“ за Одесою, анітрохи не похитнулися. Не зменшився його вплив. Далі – Труханов, який взагалі не зрозуміло якої держави громадянин, чи то Росії, чи Кіпру, чи України. В нього чотири чи п'ять паспортів. Я не вірю, що він візьме відсоток, потрібний для проходження до парламенту. Хіба що він буде об'єднуватися. Є інсайди, що він веде перемовини з Юлією Володимирівною, але це буде, як із відомого анекдоту про двох їжачків, в яких не виходить мати дітей. Не з тої причини, що вони якісь не такі, а тому що вони обидва хлопчики. Це, між іншим, улюблений анекдот Юлії Тимошенко. Це буде наступний законсервований конфлікт, який вибухне за рік чи за два, але вибухне обов'язково. Юля і Саакашвілі – це вибухонебезпечна речовина.

А „ЄвроОптимісти"?
Це молода група колишніх журналістів на кшталт Лещенка. Заліщук не витримала випробування владою. Всі швиденько облаштувалися елітними апартаментами і працюють на Григоришина. Група олігархів, які цілеспрямовано працюють на Росію, це Григоришин, Медведчук, Льовочкін. Ну, ми говоримо „Льовочкін", а розуміємо „Фірташ", і навпаки. Ось така ситуація. І це дуже впливові люди. Фірташ має компромат на чинного президента, наскільки я розумію. Льовочкін володіє каналом. Він партнер з Григоришиним, я навіть знайшов, через який саме офшор. І якщо взяти до уваги, що Льовочкін у політиці майже двадцять років, то в нього компромат на всіх, і, що головне, він має розуміння. Він дуже розумна людина, шкода, що не на нашому боці.

Хто такий Сергій Лещенко? Це людина, вихована Притулою. Притула – це людина, яка приїхала з Росії. Як вона опинилася в журналістиці – ніхто не знає. Вона дружить з Григоришиним. І мені пропонувала, коли я ще співпрацював з „Українською правдою", познайомитися з ним, я зрозумів, що треба буде плисти у його фарватері. Я тоді сказав, що з російським олігархом я не хочу мати нічого спільного. Така була ситуація. А далі у нас почалися конфлікти.

Лещенко сам не спростовує, що зустрічається з Григоришиним в елітних ресторанах. Така квартира, яку він купив, коштує десь 8 мільйонів гривень. Це дуже багато. Ми передивилися його статки. Він мав би роками не їсти, не вдягатися, щоб придбати таку квартиру.

Звісно, що він бреше, мені його шкода, це такий трагічний персонаж. Сам по собі він має характер, має здібності певні, він дуже педантичний, але він не встояв перед спокусами, які з'явилися. Він бреше і занурюється у таку безодню, звідки вже не буде повернення. І він і його друзі, які вимушені його захищати, бо і їм щось перепало.

По його справі НАЗК мало скласти протокол про корупцію, цього не сталося, що так само є злочином.

(Примітка редакції: 1 грудня 2016 на сторінках НАЗК зявилося повідомлення про те, що уповноважена особа Національного агентства склала протокол на народного депутата. НАЗК встановило, що при купівлі квартири загальною площею 192 кв. м і вартістю 7 млн 550 тис. гривень у новому будинку в історичному центрі Києва Сергій Лещенко одержав подарунок у вигляді знижки на вартість квартири, яка була надана забудовником. Будучи на момент придбання нерухомості народним депутатом України, тобто суб'єктом, на якого поширюються вимоги статей 23, 24 Закону України „Про запобігання корупції", Сергій Лещенко одержав подарунок, вартість якого у 1307,43 разів перевищила мінімальну заробітну плату (загальна сума знижки склала 1 млн 801 тис. 648 гривень).Таке порушення встановлених законом обмежень щодо одержання подарунків карається накладенням штрафу від 100 до 200 неоподаткованих мінімумів доходів громадян з конфіскацією подарунка.)

Тобто з цього випливає, що олігархи на кшталт Коломойського, Ахметова є менш небезпечні для України як держави, ніж тобою названі?
Ахметов розклав свої яблука по всіх кошиках і ми це розуміємо. Коломойський наразі займається власною партією „Укроп", наскільки мені відомо.

Мені йдеться не про бізнес, тут зрозуміло, що бізнесмен розкладає по всіх кошиках. Мені йдеться про антидержавницьку діяльність. Про діяльність, яка загрожує національній безпеці держави.
Я вважаю, що Ахметов – це не просто бізнесмен, це людина, яка має ❯

своїх власних політиків. Це людина, яка фінансувала режим, але потім, дійсно, вони десь розбіглися з Януковичем. Я відверто ненавиджу цю людину, я вважаю, що це злочинець з великої букви і що він мав би сидіти за ґратами. Це беззаперечно, але наразі він має більш поміркована позицію, ніж решта українських олігархів. А Коломойський – ну так сталося, що він – ворог Путіна.

А чому Ахметов не втік з Януковичем? Адже в Україні його ненавидять дуже багато людей. Чому він вибрав Київ, а не Москву?

Тому що у Москві його вб'ють, а в Києві – ні. Це елементарно. Він же під час Майдану займав позицію „ні нашим ні вашим". А під час „русской весны" йому треба було взяти владу, як зробив Коломойський у своєму регіоні. Так, можливо, довелося б убити кілька десятків-сотень авантюристів, які приїхали і яких ми не запрошували, на кшталт Мотороли, Гіркіна, дати грошей, зробити принаймні щось, але він тоді сказав „нехай цим займається держава". Але ж у держави нічого не було. Армії не було. Перший наступ росіян витримали волонтери, добровольці. Я знаю, як це відбувалося в Луганській області, де люди, які побачили, що є перші жертви, збирались у загони самооборони. Ахметов зайняв, як на мене, злочинну позицію. Це злочинна бездіяльність. Але він не службова особа і за нашим законодавством його притягти неможливо. Тим більше, що він залишається монополістом, я так розумію, що він домовився з багатьма. Наскільки я знаю, і про що мені самому в інтерв'ю казав Арсеній Яценюк, він не завжди погоджувався з владою, але його можна було переконати. Щодо підвищення оренди, податків. Він завжди знаходив вихід. Наприклад, в одному місці йому, як скажімо, у Кривому Розі, піднімали оренду, а в Маріуполі він натомість отримав низький екологічний податок через своїх людей в мерії.

Тобто він робить з державою бізнес.

Він робить з державою і з політиками бізнес. Що стосується Коломойського, таке враження, що він наразі начебто самоусунувся від політики. Але в нього є надпотужний інструмент – це „Приватбанк". Найбільший в Україні. Якщо він ляже, ляже фінансова система країни. Крім того, дніпровська еліта не домовиться з росіянами. Це неможливо через те, що вони дуже далеко зайшли у протистоянні. Якби не Коломойський, то „русская весна" була б і в Дніпрі – я в цьому переконаний, бо я там був і все це бачив на власні очі. Я бачив, як вона починалася. Так, вона зароджувалася саме в Дніпрі. І які заходи були проти неї задіяні. Загони, дружини, там були націоналісти, там було скупчено дуже багато націоналістів. Єврейському лобі, яке було в Дніпрі, теж це було не вигідно. А як це може бути вигідно? Звісно, що Коломойський теж мав певну прагматичність,

> Група олігархів, які цілеспрямовано працюють на Росію, це Григоришин, Медведчук, Льовочкін. Льовочкін володіє каналом. Він партнер з Григоришиним. І якщо взяти до уваги, що Льовочкін у політиці майже двадцять років, то в нього компромат на всіх, і, що головне, він має розуміння. Він дуже розумна людина, шкода, що не на нашому боці.

але він людина, яка любить грати в небезпечні ігри. Ну, хто ще міг би назвати Путіна тоді покидьком? Так, він заробляв і продовжує заробляти, але точно не Коломойський ворог держави номер 1. Коли всі ці наші юні пасіонарії і журналісти починають говорити, що він ворог держави номер 1, мені смішно, бо я був від початку війни у Дніпрі і багато бачив і знаю, а зараз більш послідовної, проукраїнської політики, ніж просувають його ЗМІ, нема. Так, у чомусь є пропаганда, але там, по-перше, переважно український контент, там постійно сюжети про героїв, вони не випускають це з фокусу. Бо якби, умовно кажучи, все було „Інтер", то про війну всі давно б забули. Коломойський самоусунувся, бо побачив, що з Порошенком домовлятися дуже важко. Що навколо Петі вже свої любі друзі і незрозуміла колаборація з „Опоблоком", і незрозуміла колаборація – ні, зрозуміла – з Григоришиним, Фірташем, Львочкіним.

Чому зрозуміла?

Ну, вони давні знайомі.

Є ще Демальянс.

Ні, там і відсотка немає. Демальянс, його ще називають Домальянс – альянс навколо престижних домівок. Я дивився соціологію. Так, звісно, якщо домовляться олігархи і почнуть їх світити зранку до вечора на екранах, то щось буде. Інакше – ні. В парламенті будуть Тимошенко, Ляшко, „Опоблок", ну і подивимося на поведінку Коломойського. Щось мені підказує, що в нього дуже багато законсервованих депутатів є.

А щодо „Народного фронту"?

„Народний фронт" перебуває у вкрай важкому становищі після того, як пішов їхній прем'єр. Давайте чесно казати, проти прем'єра працювали два потужні політики, це Саакашвілі і Лещенко. Ну і потім ще „Опоблок" і Юля. Вони його вибили. Так, дійсно, у нього було дуже багато прорахунків і корупційних схем, але навколо президента їх було не менше, а то й і більше, але чомусь у нас президент ще не в імпічменті. Отака ситуація. Хоча якщо зараз послати президента в імпічмент, то перемагає Бойко. Тобто ми маємо його тримати. Як кажуть, сучий син, але наш. На даному етапі історії ми вимушені притримувати і Порошенка, і остаточно не вбивати цю коаліцію, хоча в них прорахунків вистачає.

Вони просто не збагнули головний месидж Майдану, зараз Юля намагається зібрати Майдан. Майдан не збирається на вимогу або за 120 гривень. Вони на це розраховують і розраховує на це Росія. Росія не хоче в'їжджати танками. Навіщо? Вони радше дестабілізують інституції. Якщо ми зараз знищимо ці інституції – Генеральну прокуратуру, МВС, які я, до речі, не втомлююся критикувати, то це буде саме те, чого чекає Росія.

Тема:

збурена європа

Фото: Томаш Віх

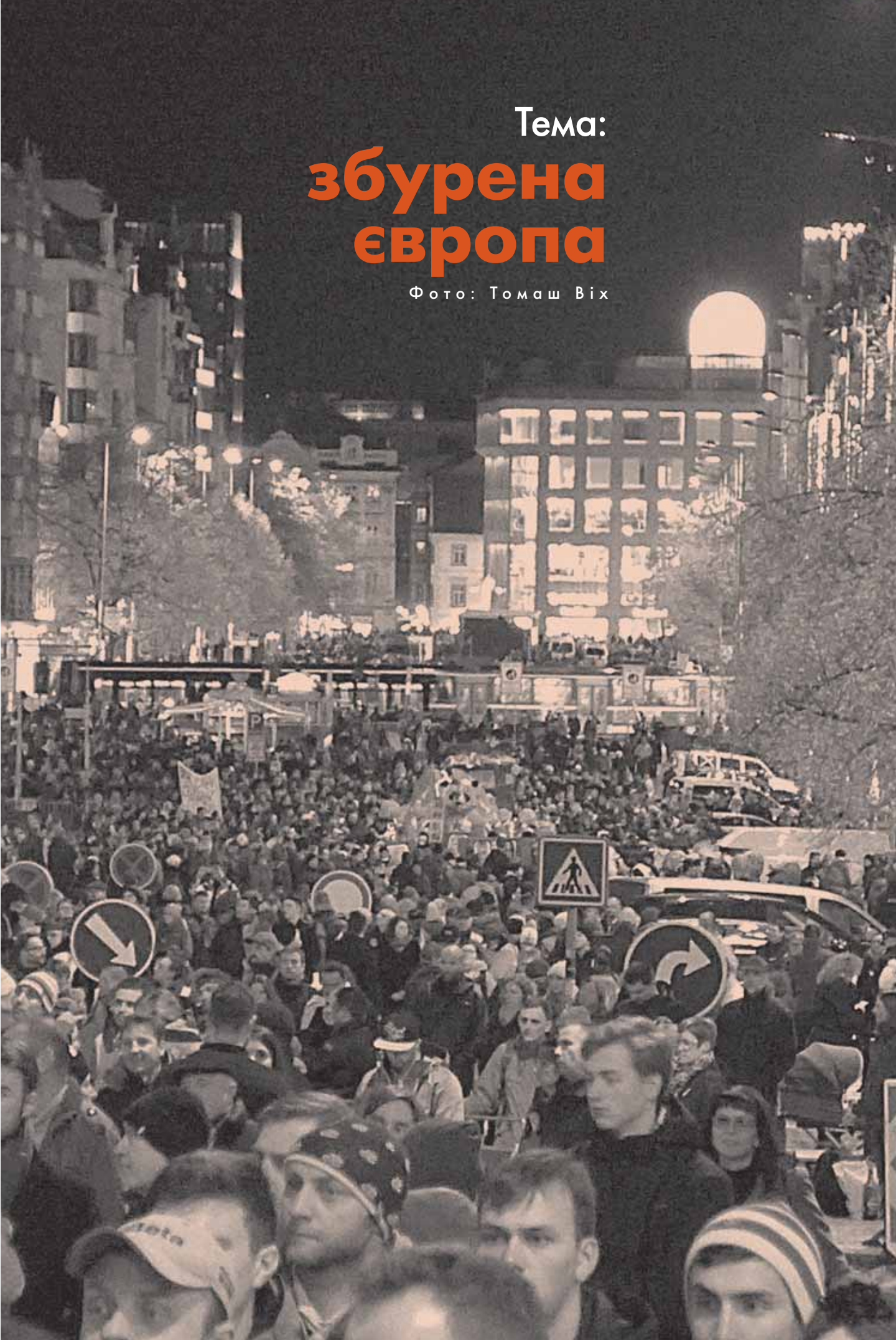

Молдова – Болгарія: проросійські симпатії є важливим елементом політичної тотожності

Президентські вибори в Молдові і Болгарії виграли проросійські кандидати. У цілому це не означає геополітичного розвороту цих країн на Схід, однак свідчить про те, що симпатії щодо Росії в цій частині світу є потужним знаряддям суспільної мобілізації.

Президентом Молдови став Ігор Додон, лідер Партії соціалістів. На політичній сцені він уже віддавна. У часи правління урядів Партії комуністів Республіки Молдова (2001–2009) був віце-прем'єром і міністром економіки. 2011 року, коли комуністи вже були в опозиції, а країною керували проєвропейські партії, Додон боровся за крісло мера Кишинева. Не виграв, бо проросійський кандидат не мав шансів на владу у столиці, однак отримав чудовий результат. Зібраний в результаті цієї кампанії суспільний капітал він хотів перетворити у реальний політичний вплив і кинув виклик лідерові комуністів, колишньому президенту Володимирові Вороніну. Мав задум перетворити партію в сучасну європейську соціал-демократію з ним, молодим менеджером, на чолі. Однак у Додона не було шансів отримати партійне лідерство, тому разом із двома однопартійцями він покинув Партію комуністів.

У той час Молдова перебувала в затяжній (майже три роки) конституційній кризі – проєвропейська коаліція не мала парламентської більшості, яка дозволила б їй обрати президента. Для виборів бракувало трьох голосів. Після виходу з Партії комуністів, Додон і його колеги знайшли порозуміння з лідерами коаліції і підтримали кандидатуру Ніколае Тімофті на пост президента.

Нові гравці

Наступні два роки Додон, який очолив позапарламентську Партію соціалістів, перебував на узбіччі молдовської політики. Електорат гуртувався довкола Вороніна, натомість Додона трактували як зрадника, який підтримав проєвропейських олігархів під час виборів президента. Тривалий час Додон не міг знайти свого місця на політичній сцені. Його доля змінилася в другій половині 2014 року. В червні того року, після підписання Угоди про асоціацію Молдови з ЄС, Партія комуністів опинилася в серйозній кризі – Вороніну відмовились підкорятися троє помітних членів партії, які прагнули більш конфронтаційного і більш проросійського курсу партії. Воронін натомість наважився на пом'якшення свого ставлення до ЄС. Розкол серед комуністів і незрозумілі рішення Вороніна означали, що перед осінніми парламентськими виборами на лівому фланзі політичної сцени з'явилося місце для нових гравців.

За кілька тижнів до виборів Росія однозначно поставила на Додона і його Партію соціалістів. Додон зустрічався з високими діячами російської політики, в тому числі з самим Володимиром Путіним. Сигнал був чіткий – це він є людиною Кремля в Молдові. Попри те, Додон не зумів отримати широкої суспільної підтримки. Йому бракувало харизми, багато виборців пам'ятали його недавню зраду на виборах президента. За результатами досліджень, соціалістів випереджала партія Ренато Усатого, непоступливого проросійського народного трибуна.

Однак у переддень тих виборів ЦВК викреслила партію Усатого зі списків. Його звинуватили у фінансуванні кампанії ресурсами з-за кордону. Сам Усатий виїхав до Москви. Завдяки цьому партія Додона стала, в принципі, єдиним репрезентантом проросійського електорату і завела у парламент найбільшу фракцію.

Ліквідація конкурентів

Як бачимо, Додон неспроможний був самостійно гарантувати собі успіху на виборах, не допомогла йому навіть безпрецедентна, як на молдовську політику, підтримка Росії. Успіх прийшов до нього лише завдяки ліквідації конкурентів. Подібно виглядала і ситуація на недавніх президентських виборах. Конституційний суд оголосив повернення до всенародних виборів глави держави (з 1996 року президента в Молдові вибирав парламент) і одночасно підняв віковий ценз для кандидатів, в такий спосіб учергове усунувши популярного Усатого.

Ігор Додон справно послуговується проросійською риторикою. Однак важко не помітити, що в цьогорічній кампанії Росія жодним чином його не підтримала. Також значна частина спостерігачів вважає, що Додон пов'язаний з Владом Плахотнюком – молдовським олігархом і заступником голови Демократичної партії, який на сьогодні контролює всі найважливіші молдовські державні інституції. Плахотнюк почав будувати свою імперію в часи правління комуністів. Додон, будучи тоді міністром економіки, допомагав йому, в потрібний спосіб керуючи процесом приватизації. Згодом у вирішальні моменти вони також співпрацювали із взаємною вигодою. Додон підтримав вибір президента в 2012 році, а два і три роки пізніше інституції, контрольовані Плахотнюком, вивели з гри Усатого, якій мав значно більші шанси на перемогу у виборах (у випадку парламентських виборів це мало відбутися за згодою Росії, якій залежало на єдності електорату).

Текст: Пйотр Олекси, Кишинів
Фото: архів, www.pan.bg

Проєвропейському олігарху потрібна проросійська партія

Цілком ймовірно, що обрання Додона президентом є спробою побудови стабільної системи влади на найближчі вісім років. Після „крадіжки мільярда" і арешту колишнього прем'єра Влада Філата старі проєвропейські партії втратили підтримку суспільства. На політичну сцену вийшли нові сили, кандидатом від яких на цих виборах була Майя Санду – конкурентка Додона в другому турі. Це однозначно проєвропейські угруповання, однак їхня головна мета – звільнення держави від олігархів і повернення її громадянам. Контрольований Плахотнюком уряд також був близький до втрати підтримки Заходу. Цього не сталося лише завдяки геополітичному чиннику – єдиною альтернативою для влади проєвропейського олігарха була влада проросійських партій.

Ігор Додон в якості президента буде відігравати роль постійної російської загрози, що дозволить втримати підтримку Заходу, щоб знову згуртувати довкола уряду частину проєвропейського електорату. З іншого боку, Додон, який передовсім є вихованцем молдовської олігархічно-кланової системи, буде „освоювати" проросійський електорат. Прерогативи президента Молдови зводяться, в принципі, до символічних дій. У цій сфері Додон вільний діяти за власним бажанням, однак це не впливатиме на реальну політику держави.

Чи може Додон спробувати розірвати цей ланцюг і, скориставшись з підтримки Росії і посади президента, кинути виклик Плахотнюкові? Такої можливості не варто виключати. Однак у найближчій перспективі він, мабуть, повторить дії Володимира Вороніна, який отримав владу завдяки проросійським гаслам, проте в часи правління зосередився передовсім на охороні власних інтересів від зовнішніх впливів. Як із Заходу, так і з Росії. Попри те, в Кишиневі щораз голосніше говорять, що Додон не може бути впевненим у своєму політичному тилу – значна частина парламентської фракції Партії соціалістів може бути підкуплена Плахотнюком. Тому посада президента, а також устрій, в якому під позірною ідеологічною боротьбою з урядом криється цементування молдовської політичної сцени і розподіл інтересів, буде йому дуже вигідним.

Генеральський мундир

Перемога Румена Радева в Болгарії спричинила значні ускладнення на політичній сцені. Радева важко порівнювати з Додоном. Болгарський президент-елект є новачком у політиці, відставним генералом авіації, а симпатія до Росії була лише частиною його виборчої кампанії. Однак прем'єр Болгарії Бойко Борисов настільки переоцінив свої можливості, що це зробило Радева найзначнішою постаттю болгарської політики на деякий час. Попри те, що тут також президент має незначну владу.

Генеральський мундир був важливим елементом виборчої кампанії Радева, якого представляли як сильну людину, потенційного лідера нації. Цей задум був правильним і успішним – було зрозуміло, що кого б партія влади ГЄРБ (Громадяни за європейський розвиток Болгарії) не висунула на вибори, та справжнім суперником кандидата буде прем'єр Бойко Борисов, популярність якого ґрунтується на образі балканського мачо. Радев, не пов'язаний раніше з Болгарською соціалістичною партією, не вступив до неї і в ході передвиборчої кампанії, хоча було зрозуміло, що він є її кандидатом. У такий спосіб генерал створював образ батька нації, незалежного від політичних партій.

Закордонна політика і стосунки з Росією були важливим компонентом цієї кампанії. Загалом болгари не вважають Росію загрозою для міжнародної безпеки. З їхньої перспективи Москва урівноважує небезпечний вплив Анкари в регіоні. Це має історичне підґрунтя – Росію болгари пам'ятають як визволительку від турецького ярма, до того ж, для них вона є державою з близькою їм культурою. Саме тому відверто антиросійська риторика попереднього президента Росена Плевнелієва, обраного п'ять років тому завдяки підтримці ГЄРБ, дуже не подобалася значній частині суспільства. Після анексії Криму і агресії на Донбасі,

Плевнелієв був одним з європейських лідерів, які закликали до рішучіших дій проти Росії, і вважав, що Болгарія може стати наступною жертвою.

Пріоритети і нормалізація

Радев дуже добре відчув суспільні настрої. Прямо заявляв, що болгарська закордонна політика є підпорядкована інтересам великих держав, тобто передовсім США. Обіцяв, що як президент буде сприяти скасуванню санкцій проти Росії, зазначав також, що Крим фактично вже є російським. Однак, з іншого боку, коли противники почали закидати йому, що Радев може підважити чинний міжнародний устрій і зробити Болгарію російським троянським конем в НАТО і ЄС, кандидат підкреслював, що наявні міжнародні союзи є для нього пріоритетом, а його метою є просто нормалізація стосунків з Москвою. Також у вечір виборів, коли в його перемозі вже не було сумнівів, Радев зазначив, що передовсім він є колишнім натовським генералом і ніколи не зробить нічого такого, що суперечить інтересам організації. В той же час ствердив, що на форумі ЄС буде прибічником скасування санкцій проти Росії.

Перемога Радева не мала б таких серйозних політичних наслідків, якби не хибна оцінка ситуації з боку прем'єра Борисова. За кілька місяців до виборів соцопитування показували, що кожний з представлених ним кандидатів може розраховувати на підтримку майже 50% виборців. Упевнений у своїх силах, Борисов виставив мало харизматичну голову парламенту Цецку Цачеву. В ході кампанії виявилося, що Цачева є кандидатом слабшим, ніж сподівалося – на тлі генерала вона виглядала дуже блідо. Щоб зміцнити її позицію, Борисов пообіцяв, що у випадку програшу Цачевої його уряд піде у відставку. Прем'єр розраховував, що у такий спосіб президентські вибори стануть референдумом на підтримку його уряду, і це допоможе Цачевій перемогти. Однак він помилився, через що Болгарія потрапила у затяжну політичну кризу.

Соціал-демократична партія відразу оголосила, що її місією є не створення уряду, а позачергові вибори. Розпуск парламенту президентом, до кінця каденції якого залишається менше трьох місяців, забороняє конституція, тому президент Плевнелієв змушений був призначити тимчасовий уряд. Нові вибори може оголосити лише новий президент після складення присяги. Радев зробить це допіру наприкінці січня. В цій ситуації Болгарію може очікувати серйозна перестановка на політичній сцені. Не варто виключати можливості зростання значення соціал-демократів, піднесених успіхом Радева, ймовірно, зросте підтримка націоналістичних партій, які на президентських виборах створили спільний фронт. Однак найближчим часом найсильнішу позицію в болгарській політиці, мабуть, матиме Румен Радев.

Важливий елемент політичної тотожності

Як бачимо, на перемогу проросійських кандидатів у Молдові і Болгарії значною мірою вплинули внутрішні політичні ігри. В Молдові перемога Додона була вигідна номінально проєвропейському олігарху, який править країною. В Болгарії Радев виграв через помилки і надмірну впевненість у собі з боку прем'єра Борисова. Ці перемоги мають передовсім символічне значення і не спричинять значних геополітичних перестановок у регіоні. Однак вони показали, що для багатьох суспільств у Східній Європі проросійські симпатії надалі є важливим елементом політичної тотожності, а у близьких стосунках з Росією численні виборці вбачають альтернативу нинішньому порядку.

Пйотр Олекси є ад'юнктом Інституту європейської культури УАМ в Ґнєзні, співпрацює з виданням Nowa Europa Wschodnia.

Текст: Лукаш Ясіна, Варшава
Фото: Український журнал

Смоленськ: проблема, що перевершила припущення

Після катастрофи президентського літака і трагічної загибелі його 96 пасажирів 10 квітня 2010 року у Смоленську, мало хто припускав, що ця страшна трагедія надовго ускладнить політичну і міжнародну ситуацію Польщі. Хоча дехто вже тоді висував подібні гіпотези, проте реальність перевершила навіть їхню уяву. Але, на жаль, більшість проблем, пов'язаних з наслідками смоленської катастрофи, це цілком реальні питання, які не мають нічого спільного з конспірологією.

Облишмо наразі св іт політичних змов і теорій переважно літературного походження, яких тепер у Польщі вдосталь, і зосередьмося на реальності. Щоб у ній зорієнтуватися, підсумуємо, що ж відбулося у справі катастрофи з квітня 2010 року.

Помилки і маніпуляції

По-перше, справді, з 10 квітня 2010 року польський уряд припустився багатьох помилок. Дозволив Росії зосередити слідство у своїх руках. Довірився добрій волі Путіна (хоч ні для кого це нічим добрим ще не закінчувалося), допустив, що слідство, яке ведеться у Польщі, пробуксовує до сьогодні, а звіт спеціальної комісії легітимізує помилки росіян – такі, як фальсифікація документації розтину тіл жертв чи помилки при ідентифікації решток. Легендарна героїня „Солідарності" (властиво, за походженням українка з-під Рівного) Анна Валентинович і колишній президент Польщі в еміграції, в'язень Колими Ришард Качоровський були поховані у невідповідних домовинах і лише через два роки відбулася ексгумація і помилку було виправлено.

Найбільша помилка тогочасної команди полягає в тому, що вона дозволила втягнути себе у гру, накинуту Путіним. Декларування нового етапу у стосунках з Росією, участь в урочистостях у Москві, замовчування російських помилок і зволікань, фактична підтримка російської брехні. Тогочасна опозиція отримала тавро „русофобів". Тим часом Путін маніпулював поляками, як хотів. Туск був змушений грати у путінську гру, а смоленські проблеми зміцнювали опозицію і послаблювали його авторитет у суспільстві. Ставлення до катастрофи розділило суспільство.

Від критики уряду до поширення міфів

Поряд з обґрунтованою критикою дій уряду після катастрофи, очевидно, що виникли також різні конспірологічні теорії загибелі літака. З часом вони лише посилювалися, оскільки ніхто не робив спроб їх спростувати.

Важливим передвісником розколу польського суспільства були заворушення у Варшаві влітку 2010 року. Відразу після катастрофи біля президентського палацу у Варшаві було встановлено дерев'яний хрест, біля нього вшановувалося загиблих у Смоленську. У липні влада міста вирішила його демонтувати. Зіткнення прихильників і противників цього рішення тоді відбувалися не лише на словах. Такого раніше у III Речі Посполитій не траплялося.

Після агресії Путіна в Україну ситуація змінилася. Тим не менше, провладні кола Польщі і надалі не бажали піддавати сумніву проросійську версію подій (один депутат від Громадянської Платформи пояснював мені, що Путін, можливо, убивав людей у Чечні, Грузії чи наказав застрелити Політковську, але зі Смоленськом точно не мав нічого спільного), своєю чергою опозиція, згуртована довкола партії „Право і Справедливість", все більше загострювала ситуацію, переходячи від критики уряду до поширення міфів, що виникли довкола катастрофи. Разом із цим виник квазі-культ загиблого під Смоленськом польського президента. Лех Качинський, з його цікавим і антиросійським політичним доробком, для багатьох поляків є справжньою жертвою Путіна.

Така напружена ситуація, яка знищувала суспільну довіру, протривала до 2015 року, коли парламентські вибори виграла „Право і справедливість".

Смерть як політика

Ставлення до смоленської катастрофи стало одним з критеріїв довіри до нового уряду. Ті, хто не підтримував Ярослава Качинського і його партію – зазвичай відмовлялися від подальших дискусій щодо справи, вважали польські і російські звіти 2010 і 2011 років вичерпними, а різні неточності – лише допустимою похибкою. Своєю чергою прибічники уряду вважали, що в 2010–2015 роках не проводилося правдивого слідства, було допущено багато помилок, а росіяни маніпулювали доказовими матеріалами.

Були ще й такі, хто вважав, що польські слідчі допустилися помилок, проте жодної змови не було, або ті, хто критикував уряд Туска, але не погоджувалися з міфами про катастрофу. У найскладнішому становищі опинилися родини жертв Смоленська. В літаку загинули люди з різних політичних угруповань, тепер ці сили використовували катастрофу як політичну зброю. Багато вдів не мало впевненості у тому, де лежать їхні чоловіки, а інші воліли б цю трагічну сторінку перегорнути і ніколи до неї не повертатися. Тим часом у Польщі, керованій ПіС, смоленська справа набувала важливого значення. Щомісячно перед президентським палацом відбуваються урочистості зі вшанування жертв трагедії, відкриваються нові пам'ятники і меморіальні дошки, а в Сеймі створили комісію, яка вивчає проблеми, спричинені трагедією.

Після агресії Путіна в Україну ситуація змінилася. Тим не менше, провладні кола Польщі і надалі не бажали піддавати сумніву проросійську версію подій, своєю чергою опозиція, згуртована довкола партії „Право і Справедливість", все більше загострювала ситуацію, переходячи від критики уряду до поширення міфів, що виникли довкола катастрофи. Разом із цим виник квазі-культ загиблого під Смоленськом польського президента.

Одним з рішень органів польського правосуддя після зміни політичної влади в країні було рішення стосовно повторного слідства щодо помилок в ідентифікації решток жертв. Як уже згадувалося, перші ексгумації, що підтвердили помилки, були зроблені ще в часи правління „Громадянської платформи" – восени 2012 року. Тепер прокуратура дала дозвіл кільком родинам, які підозрювали, що в могилах їхніх родичів насправді поховані тіла інших людей. Це рішення наштовхнулося на протести інших родин, які не бажали знову це ворушити. Моральні авторитети і журналісти, залучені у політичне протистояння, опротестували або ж підтримали це рішення – в залежності від власних політичних переконань.

Поп-культура

Перша ексгумація вже відбулася. Через кілька днів після Дня Незалежності в крипті вавельської катедри в Кракові було видобуто з саркофагу рештки президента Леха Качинського і його дружини Марії. Результати досліджень підтвердили смерть в результаті авіакатастрофи.

Крім слідства і ексгумації, ще одним транслятором теми смоленської катастрофи стає поп-культура. Кілька місяців тому відбулася прем'єра фільму Антонія Краузе „Смоленськ". Це художня реконструкція останніх хвилин життя пасажирів літака. У фільмі йдеться і про журналістське розслідування, яке доводить, що Лех Качинський і його 95 супутників загинули в результаті замаху. Фільм отримав переважно несхвальні відгуки критики і неприйняття значної частини інтелектуальних кіл країни. Картина Краузе зроблена за зразком голлівудського блокбастера JFK (1991) – альтернативної версії Олівера Стоуна про вбивство президента США Джона Фітцджеральда Кеннеді. Однак подібного враження фільм не справив.

Путіну вдається розділяти поляків

Суспільний конфлікт, пов'язаний з наслідками катастрофи, перебуває у стадії розвитку. Далі триватимуть слідство і робота спеціальних комісій. Створений певними колами міф про катастрофу посилюватиметься, а різниця в оцінці причин і наслідків того, що трапилося 10 квітня 2010 року, зростатиме.

Тема Смоленська далі дозволяє Володимирові Путіну впливати на внутрішню ситуацію у Польщі. Докази і документи, пов'язані з однією з найважливіших подій сучасної Польщі, є у розпорядженні підпорядкованих йому російських слідчих. Уламки літака, які мають для багатьох поляків символічне значення, знаходяться у Смоленську, Росія їх утримує всупереч нормам міжнародного права. Путіну ще тривалий час вдаватиметься розділяти поляків.

Текст: Лубош Палата, Прага
Фото: Томаш Віх

Чехія – це західна демократія. Але, можливо, лише до наступних виборів

Кілька днів тому Україна відзначила третю річницю прозахідної, демократичної революції, якою, після двадцяти років тупцювання на місці, започаткувала складний шлях на Захід. Однак частина Східної Європи тим часом рушила у зворотному напрямку і питанням є, чи не буде Україна – якщо їй вдасться впродовж наступних років побудувати повноцінну демократію західного зразка – відділена від Заходу смугою дивних напівдемократичних режимів, які багато в чому наслідують міжвоєнні традиції Центрально-Східної Європи.

Бо говорити про міжвоєнну Польщу чи Угорщину як про демократичні та вільні країни не можна навіть з великою мірою толерантності, і те, що поляки стали у вересні 1939 року жертвами агресії ще гіршої диктатури, не скасовує того, що з середини двадцятих років тодішня Польща була військовою, націоналістичною диктатурою, яка була набагато ближчою до італійського фашизму, ніж до французької чи британської демократії.

Нинішні демократично обрані режими угорського прем'єра Віктора Орбана та польського „вождя" Ярослава Качинського не вагаються демонтувати багато базових інструментів функціонуючої демократії, як-от незалежні громадські масмедіа, контролююча роль опозиції, незалежні від владної політичної групи Національний банк та Конституційний суд. У Польщі, де партія Качинського „Право і справедливість" править з перевагою кількох голосів у Сеймі, процес, при якому були націоналізовані громадські медіа і паралізований від протиправних дій Конституційний суд, не має настільки сильної виборчої легітимності, яку мав Орбан у 2010 році, коли він зі своєю партією „Фідес" отримав конституційну більшість у парламенті. В Угорщині парламентські вибори вже відбулися, партія „Фідес" після них втратила конституційну більшість, але називати ці вибори справедливими можна лише умовно.

Європейська комісія навіть розпочала відслідковувати процес дотримання демократичних цінностей, який може завершитися відібранням права голосу Варшави в рамках органів ЄС. Але оскільки це рішення мали б підтримати всі інші країни Євросоюзу, а „друг Польщі" Віктор Орбан уже заявив, що за жодних обставин за це не голосуватиме, то йдеться лише про теоретичну погрозу. І тому уряд Беати Шидло, яким насправді керує Качинський, вже неприховано глузує з Брюсселя і його критики незадовільного стану польської демократії.

Путч Земана не вдався

Чеська Республіка, у порівнянні з Угорщиною Орбана та Польщею Качинського, все ще функціонує як нормальна демократична держава. З єдиною аномалією, що виникла у зв'язку з необдуманим введенням прямих виборів президента (без подальших змін конституції) і враховуючи те, що майже 4 роки тому на цих виборах переміг саме Мілош Земан. Земан у собі поєднує скандальність і слабкість до алкоголю (як перший російський президент Борис Єльцин), нібито дотепне грубіянство і схильність молоти усілякі нісенітниці (що полюбляв робити під час американської передвиборчої кампанії її переможець Дональд Трамп). Земан, який чотири роки веде кампанію за своє переобрання, своїми діями не тільки розділяє чеське суспільство і збільшує прірву між своїми прихильниками і противниками, він намагався також вплинути на чеську політичну систему, перетворивши її з парламентської на президентську. Після падіння правого уряду Петра Нечаса у червні 2013 року, лише 2 місяці після того, як Земан обійняв президентський пост, він призначив свій „кабінет технократів", замість того, щоб дати гідно докерувати правим силам. Однак навіть „технічний" уряд на чолі з Їржі Русноком не зміг забезпечити партії Земана проходження до парламенту на дострокових виборах. У січні 2014 року почав правити коаліційний уряд прем'єра Богуслава Соботки, який очолює соціал-демократів, і президентська спроба політичного перевороту була відбита.

Відтоді Земан часто ганьбить і обурює частину суспільства своїми грубуватими заявами, у своїх публічних промовах підлабузнюється до Путіна, поширює антиміграційну і ісламофобну істерію, проте, беручи до уваги обмеженість його повноважень, завдає лише непрямих збитків чеському суспільству. Набагато гіршою є ситуація в закордонній політиці, де через свою участь у святкуваннях 9 травня 2015 року в Москві, намагання скасувати антиросійські санкції, піддавання сумнівам російської участі у боях на Сході України та багато інших речей, він отримав в Україні репутацію „колаборанта путінського режиму". Репутацію

у значній мірі обґрунтовану, зокрема, якщо подивитись на його оточення, де є вдосталь людей з діловими та іншими інтересами в Росії.

17 листопада цього року, коли чехи відзначали річницю Оксамитової революції, одним з головних гасел величезних демонстрацій проти Земана був лозунг „Ми не хочемо на Схід".

Прокитайський прем'єр, олігарх, комуністи та ультраправі

Проте „переорієнтація на Схід" відбувається не лише в боку президента. Владна соціал-демократія, яка щодо України дотримується західної політики, має зв'язки з бізнес-колами, які залучають до Чехії китайський капітал і тому, щоб сподобатися комуністичному Китаю, партія прем'єр-міністра змінює і чеську закордонну політику, з якої поступово зникає акцент на дотриманні прав людини і надається перевага співпраці з Китаєм перед демократичним Тайванем. У Празі все голосніше говориться про те, що партійні фонди соціал-демократії пов'язані з китайськими провладними фірмами.

Китайські гроші мають виправити іншу аномалію чеської політики, а саме рух „ТАК", який очолює другий найбагатший чех, доларовий мультимільярдер Андрей Бабіш. Бабіш неодноразово заявляв, що хоче „керувати державою як фірмою",

Чехія зараз знаходиться на перехресті. Перехресті, коли вистачить одних-двох виборів, і демократична система західного зразка може припинити своє існування так само швидко, як це відбулося в Угорщині або Польщі.

проте навіть у кріслі віце-прем'єра та міністра фінансів він не перестав бути власником величезного холдингу „Агроферт", який, окрім харчової та хімічної промисловості, володіє і частиною чеських мас-медіа. Подібність з деякими українськими олігархами не випадкова. Інші політичні партії намагаються обмежити вплив Бабіша перед наступними виборами, які відбудуться в Чехії вже наступної осені, та намагаються заборонити йому володіти засобами масової інформації та отримувати державні дотації для своїх фірм, проте великим питанням залишається те, чи їм це вдасться та чи це матиме якийсь ефект. Виборчі уподобання „ТАК" тільки зростають, рейтинг руху зараз на рівні 35%, що робить з нього наразі найсильнішу політичну партію.

До того ж, зі штучно викликаним страхом перед мусульманськими біженцями, дедалі голосніше заявляють про себе ксенофобні ультраправі сили. Пов'язана з Москвою комуністична партія плекає надії на друге місце у наступних парламентських виборах, громадянські, праві і прозахідні партії втрачають виборців, а Євросоюз стає мішенню постійної критики і насмішок...

Цікаво, що нічого зі вказаного вище не має економічних причин, економіка росте майже найшвидшим темпом з цілого ЄС, чехи отримують середні зарплати близько 900 євро на місяць, безробіття є на рівні кількох відсотків, і краще у матеріальному плані, ніж зараз, в Чехії ще ніколи не було.

Та, незважаючи на це, і Чехія зараз знаходиться на перехресті. Перехресті, коли вистачить одних-двох виборів, і демократична система західного зразка може припинити своє існування так само швидко, як це відбулося в Угорщині або Польщі. Територія дивних режимів між Україною та Західною Європою може з колапсом чеської демократії ще збільшитись.

Автор є редактором газети „МФ ДНЕС"

Текст: Анастасія Магазова, Берлін
Фото: www.president.gov.ua

Німеччина та Україна: разом і до кінця?

Від початку внутрішньополітичної кризи в Україні у листопаді 2013 року, яка згодом переросла у збройний конфлікт на сході країни, уряд Німеччини дипломатичним шляхом намагався сприяти розв'язанню цієї ситуації. Впродовж останніх трьох років роль ФРН стала ключовою у миротворчому процесі російсько-української війни. Власне, саме Німеччина є основним ініціатором переговорів у нормандському форматі та дотримання Мінських угод. Окрім цього, саме канцлер Німеччини Ангела Меркель одразу після анексії Криму Росією виступила за введення антиросійських санкцій країнами ЄС.

Така позиція уряду ФРН дала початок великій дискусії всередині самої Німеччини. Росія останніми десятиліттями була одним з найголовніших партнерів Німеччини. Після введення санкцій товарообіг між країнами значно зменшився, що викликало певні незадоволення серед німецьких підприємців, які втратили російський ринок збуту. Саме питання доцільності антиросійських санкцій часто використовується опонентами Меркель для маніпуляцій та політичної боротьби за владу у країнах-лідерах ЄС.

Глобальні тенденції радикалізації розвинених держав зробили канцлера ФРН Ангелу Меркель останньою опорою вільної Європи. Меркель, яка зараз у своїй 3-й каденції на посту канцлера, відома своїм прагматизмом і зваженістю рішень. Багато аналітиків відзначають її вміння тримати удар після прийняття непопулярних рішень. Тому після виборів у США навіть в американській пресі саме її називають „останньою захисницею ліберального Заходу".

Але 2017 рік може стати роком великих перестановок у німецькій політиці. Що, безумовно, повинно турбувати і українців.

Внутрішні процеси Німеччини в контексті України

Перш за все, у наступному році кабінет міністра закордонних справ ФРН займе інша людина. Чинний глава МЗС Німеччини, добре відомий українцям Франк-Вальтер Штайнмаєр у лютому 2017 року повинен посісти пост німецького президента. Його кандидатуру висунула владна коаліція. Для Меркель – це не найкращий кандидат, але вона змушена була піти на угоду з партнерами по коаліції. Справа в тому, що Штайнмаєр є членом СДПН (Соціал-демократичної партії Німеччини), тоді як Меркель представляє ХДС (Християнсько-демократичний союз). Хоч пост президента Німеччини і є номінально-представницьким, але віддавати його конкурентам небажано. До цього ще можна додати нового главу МЗС, який, згідно з коаліційною угодою, також повинен бути представником СДПН. Віце-канцлер Німеччини – Зігмар Габріель, лідер СДПН. Таким чином, Меркель фактично стає оточеною представниками протилежної найбільшої партії країни, яка відкрито критикує політику Меркель. Таку розстановку сил уже назвали політичною перемогою Габріеля.

Інтригою залишається питання, хто саме з членів СДПН займе пост міністра закордонних справ. Тому що від цього прямо залежить політика Німеччини щодо України і врегулювання російсько-українського конфлікту. Одним з найбільш вірогідних кандидатів на цей пост є чинний голова Європарламенту Мартін Шульц. Для України це кращий варіант з усіх можливих кандидатів від СДПН. Шульц відомий своєю підтримкою України і досить однозначною позицією щодо анексії Криму Росією і конфлікту на Донбасі. Він неодноразово говорив німецькій пресі про необхідність жорсткої стратегії Заходу щодо Росії і про небезпеку „путінізації європейських країн". Для Москви це точно не найзручніший кандидат по веденню переговорів.

З іншого боку, дуже привабливою ця посада повинна бути для самого лідера СДПН Зігмара Габріеля. Це могло б стати відмінною підмогою для його очевидного висунення на пост канцлера в наступному році. Але для України це дуже вразливий варіант. Габріель відомий своєю дружбою з російським президентом, і часто ставить під сумнів доцільність західних санкцій проти Росії.

Чи є потенціал у німецько-української торгівлі?

Окрім широкої політичної підтримки Німеччиною України, поступово починає діяти на практиці й економічна частина Угоди про асоціацію між ЄС та Україною.

У жовтні 2016 року в Києві була відкрита Німецько-українська торгово-промислова палата. Одним з її завдань є підтримка співпраці німецького та українського бізнесу. Великі німецькі компанії Siemens, Knauf, Metro Group, Kromberg&Schubert, CLAAS, HeidelbergCement, BASF, Leoni Wiring Systems UA GmbH та інші вже довгий час працюють на українському ринку. Незважаючи на постійні труднощі, вони все ж запевняють в перспективності німецько-української торгівлі.

„Сподіваюся, що тісне німецько-українське політичне співробітництво знайде своє продовження і в економічному аспекті", – заявив на відкритті Палати міністр регіонального розвитку України Геннадій Зубко. На думку української сторони, потенціал для співпраці дуже високий не тільки для великого бізнесу. Німецьких інвесторів може зацікавити не тільки аграрний сектор і інфраструктура, а й сфера енергоефективності, виробництво високотехнологічної

продукції і сфера професійно-технічної освіти.

Компанії Walterwerk Kiel, яка виробляє обладнання для виготовлення вафельної продукції, вдалося нещодавно знайти співпрацю з українськими партнерами. „У нас є тільки невеликий ринок в Україні. Ми продаємо наше хлібопекарське обладнання. Це торгівля за моделлю "бізнес–бізнес", тобто обладнання ми продаємо нашим українським партнерам, а вони вже його постачають в українську промисловість", – говорить Андреас Ойле, керуючий директор Walterwerk Kiel. Компанія не має партнерів у східній частині України, де відбуваються військові дії. „Перспективи подальшої співпраці, на наш погляд, хороші", – вважає Ойле.

Ведення бізнесу в Україні має свої переваги і недоліки, про це відверто говорять німецькі підприємці. Бернд Людевіг, член правління німецької компанії CLAAS, виробника сільськогосподарської техніки, підкреслює, що в Україні є розвинені потужні порти і транспортна інфраструктура. Але в той же час, він не приховує, що бюрократія, нестабільна фінансова та банківська системи ускладнюють ведення бізнесу в Україні.

Українська бюрократична машина зобов'язує отримувати величезну кількість дозволів, що часто супроводжується корупційними процесами. Західні стандарти ведення бізнесу введені не скрізь.

Але все ж бізнесмени сходяться на думці, що однією з найсильніших сторін України є кваліфіковані кадри. Введення єдиного митного вікна поліпшило ситуацію з митним оформленням. В українському Міністерстві економічного розвитку стверджують, що німецький бізнес може скористатися не тільки українським внутрішнім ринком, а й ринками третіх країн, з якими діє угода про зону вільної торгівлі.

Німеччина є третім найбільшим інвестором в економіку України. Згідно з останніми даними, німецькі інвестиції складають 5,4 мільярда доларів. За словами президента Німецько-української торгово-промислової палати Андреаса Лієра, найбільше грошей вкладається в меблеву, переробну та будівельну галузі.

Пан Лієр переконаний, що німецький бізнес зараз шукає нових партнерів і нові ринки збуту, що пов'язано з частковою втратою російського ринку. Україна – один з таких партнерів. За першу половину 2016 року товарообмін між Німеччиною і Україною збільшився на 20%, до 2,6 млрд євро. Про це свідчить аналіз Східним комітетом німецької економіки даних про зовнішню торгівлю ФРН з країнами Східної Європи. При цьому німецький експорт в Україну виріс на 31%, а український в Німеччину – на 3,75%. Найбільше зростання експорту з Німеччини показали автомобілі і деталі до них – на 60%. Рекордне зростання українського експорту показали тютюнові вироби – на 395%. Також Україна збільшила на 45% поставки сільськогосподарської продукції та одягу. Німеччина традиційно зберігає високі показники експорту хімічної та фармацевтичної промисловості.

У той же час товарообмін між Німеччиною і РФ впав на 14%. Російський експорт до Німеччини скоротився на 21%, а німецький в Росію – на 3%.

Але всі експерти сходяться на думці, що головним показником перспективності німецько-української торгівлі буде успішна боротьба України з корупцією і деолігархізація.

Політичний шпагат ЄС для України

– Який щасливий день! – радісно вигукнув Петро Порошенко, прямуючи з розкритими обіймами назустріч Жану-Клоду Юнкеру, Дональду Туску і Мартіну Шульцу.

– Для вас? – пожартував Туск.

– Для мене! – підтвердив Порошенко. – А для вас?

– І для мене, звичайно, теж! – вигукнув Туск.

У такій атмосфері проходив саміт ЄС–Україна у Брюсселі наприкінці листопада, де український народ мав би почути довгоочікуване рішення про надання йому безвізового режиму з країнами ЄС. Проте дива не сталося.

Попри спробу Голови Європейської Ради Дональда Туска звернутися до українців українською мовою: „Я знаю, що ви заслуговуєте більшого. У тому числі від нас, Європи. Успіх України буде успіхом всієї Європи", це виглядало не як підтримка, а як загравання. Проте він чітко наголосив, що його метою є ратифікація Угоди про асоціацію, яку блокують Нідерланди. „Це не просто економічно важливо, в цьому великий геополітичний сенс", – сказав він.

Жан-Клод Юнкер, Голова Європейської комісії, давав менш емоційні та чіткіші послання – Україна виявилася готовою до безвізового режиму, а Європейський Союз – ні. „Я залишаюся впевнений у тому, що, незважаючи на труднощі та розбіжності, які існують між деякими країнами ЄС та Європарламентом, ми зможемо надати безвізовий режим до кінця року". Перекладаючи з дипломатичної мови, Юнкеру доведеться зробити шпагат і продавити рішення з європейського боку.

Складається враження, що Євросоюз сам не вірив у те, що Україна буде здатна виконати всі вимоги. Вимоги, які висувалися, коли і ЄС був іншим.

Тепер питання стосунків ЄС–Україна вже вийшло далеко за межі проекту „Східне Партнерство". Для багатьох європейських політиків їхні програми відносно розв'язання російсько-українського конфлікту мають прямий стосунок до їхнього власного політичного майбутнього в ЄС.

З Москви видніше?

„Сумніваюся у тому, що українська державність втримається. Революційні еліти виявилися не менш корумпованими, ніж їхні попередники. Економічно ця країна є банкрутом. Ментально значна частина населення готова до прийому російських паспортів і влади Путіна. Про це у Польщі так само воліють мовчати", – написав московський кореспондент RMF Пшемислав Маржец.

Не буду реагувати на весь текст, тому що не почуваюся компетентним, оскільки я сиджу в Києві, а не в Москві чи Берліні, і з тієї ж причини вважаю, що писати про Україну, сидячи у Москві і переймаючи точку зору російської столиці – її пропаганди і місцевих аналітиків Кремля, – думаю, це можна назвати дуже слабкою „журналістикою". Головний месидж аналізу ситуації в Україні попахує духом російського телебачення.

Так, ситуація в Україні дуже складна – еліта далека від досконалості, однак від своїх російських братів вони дистанціювалися. Йде війна, яка була Україні нав'язана. Україна у 2014 році, коли була найслабшою, вистояла і не впала. І з величезним спротивом, але все-таки змінюється. Щодо числа українців, які бажають прийняти авторитет Путіна – мені важко це коментувати, оскільки я не маю переконливих соціологічних даних, які, як я розумію, доступні в Москві. Натомість пропоную польському кореспонденту поїхати з Москви в Донецьк або Луганськ, щоб оцінити ситуацію і зробити тут польові дослідження на тему „чи вирішили тутешні мешканці прийняти владу Путіна".

П.С. Мене дуже розсмішило цитування представника „Опозиційного блоку", такого собі Євгена Балицького, який (невідомо у якому телевізійному каналі) буцімто сказав, що „з України залишиться тільки район Києва. Схід забере Росія, а Захід будуть розбирати румуни, поляки і угорці". „Такі собі фантазії?" – питає Пшемислав Маржец. Ну... у Верховній Раді сидить більше чотирьохсот депутатів, і багато хто з них говорить різні речі. Але я бачу, що Балицький, з точки зору Москви, є важливою „говорячою головою", можливо, треба до нього уважніше придивитися, хоча до цього часу не було для цього жодних причин.

Петро Андрусечко, Київ

З краю:

„Пояси, як на початку 90-х, доведеться затягувати. Ми поки що не дійшли до такого рівня інфляції, який пережили в 90-х, коли люди місяцями не отримували зарплату, так ще ця зарплата перетворювалася в ніщо. Такої інфляції, на щастя, немає і не передбачається. Але затримки будуть досить систематичними і регулярними. І є навіть серйозніша проблема, ніж затримки зарплати та невеликі оклади. Це проблема існування вугільної галузі в цілому“, – змалював песимістичну картину у вугільній галузі командир бойовиків Олександр Ходаковський.

Фото: Петро Андрусечко

Економічний стан Донбасу погіршується

Останні місяці на Донбасі характеризуються зменшенням інтенсивності бойових дій. Незважаючи на те, що обстріли тривають майже кожен день, їх кількість все ж знизилася, а українські військові стали гинути рідше. Це вселяє певний оптимізм і надію на те, що вже на початку 2017-го військові дії можуть остаточно згаснути.

А ось політичний конфлікт, схоже, зайшов у глухий кут. Ніякого прогресу у його вирішенні не видно, і в результаті ситуація може бути просто заморожена, як це вже сталося у Придністров'ї.

Повільна деградація і скорочення фінансових потоків

На цьому тлі відбувається повільна деградація економіки підконтрольних бойовикам районів і міст Донецької та Луганської областей. Через невизнаний статус цих територій і беззаконня, яке там панує, більшість підприємств втратили можливість повноцінно функціонувати. Багато виробництв закриваються або працюють з перебоями, а також нерегулярно виплачують зарплату своїм колективам.

У листопаді, за наказом лідера бойовиків „ДНР" Олександра Захарченка, був розформований залізничний вузол у Дебальцевому. Тепер ця в минулому одна з найбільших станцій Донбасу фактично є мертвою. Залізниця тут була колись містотворчим підприємством. Тепер же її співробітникам оголосили, що з 1 січня вони будуть звільнені. Лише деяким з них вдалося перевестися на інші залізничні вузли.

Схоже, у сепаратистів просто немає грошей, щоб утримувати залізницю. А працювати з прибутком на клаптику захопленої незаконними збройними формуваннями території вона не може просто фізично. Крім того, в останні місяці у сепаратистів виникла ще одна серйозна проблема – Росія зменшила фінансування „народних республік", і тепер їм доводиться скорочувати витрати всюди, де тільки можна. Скорочення фінансових потоків миттєво відчули на собі не тільки залізничники, а й працівники бюджетної сфери в цілому. Останнім часом там спостерігаються перебої з виплатою зарплат.

Спочатку ніякої офіційної інформації про причини таких затримок не було. Але нещодавно в ході своєї інтернет-конференції один з польових командирів „ДНР" Олександр Ходаковський відкрито заявив, що затримки виплат пов'язані зі скороченням допомоги з Російської Федерації.

„Основна і головна задача, яка стоїть перед нашим урядом – це наповнення бюджету. Є певні складнощі в плані надання допомоги з боку Росії. Відповідно, ви бачите, що є затримки з виплатою зарплат бюджетним організаціям. Це говорить про те, що бюджет наповнюється не повною мірою, і зараз робляться судомні спроби з цією проблемою розібратися", – зізнався польовий командир.

Крім того, Ходаковський також розповів і про нелегке становище шахтарів, яких він закликав готуватися до важких часів.

„Пояси, як на початку 90-х, доведеться затягувати. Ми поки що не дійшли до такого рівня інфляції, який пережили в 90-х, коли люди місяцями не отримували зарплату, так ще ця зарплата перетворювалася в ніщо. Такої інфляції, на щастя, немає і не передбачається. Але затримки будуть досить систематичними і регулярними. І є навіть серйозніша проблема, ніж затримки зарплати та невеликі оклади. Це проблема існування вугільної галузі в цілому", – змалював песимістичну картину у вугільній галузі командир бойовиків.

Проблеми не лише у шахтарів

Утім, про важке становище шахтарів давно вже відомо не тільки від Ходаковського. Сепаратисти офіційно визнали, що два великих вугільних об'єднання – „Артемвугілля" і „Орджонікідзевугілля" в Горлівці та Єнакієвому – на даний момент фактично не діють. На інших же шахтах, захоплених бойовиками, справи йдуть трохи краще. Але навіть там, де шахти працюють, зарплати платять з великим запізненням.

Так, у Макіївці на деяких шахтах гірники ще не отримали зарплату за серпень, хоча до нового року залишається менше місяця. Зокрема, важка ситуація склалася на шахті „Калиново-Східна", де нещодавно тільки повністю видали зарплату за липень.

Ще більш кепські справи на машинобудівних підприємствах, які практично повністю зупинені. До війни багато деталей для комплектування вони отримували від інших українських підприємств, а також продавали свою продукцію споживачам в Україні, однак тепер ці зв'язки обірвалися. Своєю чергою Росія також не поспішає рятувати замовленнями підприємства, що залишилися без ринку збуту.

Як і раніше, не працюють в минулому гіганти індустрії – „Луганськтепловоз" та „Стахановський вагонобудівний завод". Не діє хімкомбінат „Стирол" у Горлівці. Місяць тому повністю зупинив виробництво і припинив платити зарплату співробітникам канатний завод „Силур" у Харцизьку.

У дещо кращому становищі перебувають підприємства харчової промисловості. Вони продовжують працювати на внутрішній ринок ОРДЛО, де все ж проживає близько 3 мільйонів населення. Однак і в цій галузі теж не у всіх усе гладко. Наприкінці листопада в мережі було опубліковано відкритого листа працівників Луганської кондитерської фабрики „АВК". Люди звернулися до керівництва так званої „ЛНР" з проханням врятувати їхнє підприємство, що не працює.

„Ви всі знаєте про існування Луганської кондитерської фабрики. На поточний момент підприємство практично зупинено. У 2016 році воно відпрацювало 2 тижні за весь рік (тиждень навесні, тиждень восени). На фабриці зараз значиться близько 70 осіб. У довоєнний час на Луганській кондитерській фабриці працювало 1500 чоловік. Підприємство працювало в 3 зміни 7 днів на тиждень", – говорилося в листі.

Цікаво, що в своєму посланні луганські кондитери просили сепара-

тистів вплинути на власників заводу, які не змогли працювати в умовах „ЛНР" і вирішили його закрити. Схожим чином змусити економіку працювати репресивними методами намагалися в СРСР. Як відомо, без жодного успіху.

Націоналізація

В умовах важкої економічної кризи найбільш прибутковими і стабільними підприємствами в так званих „ДНР" та „ЛНР" залишаються хіба що ринки і торгові центри. Звичайно, обсяги виторгу та продажів там істотно впали, однак на тлі інших сфер торгівля демонструє непогані результати. З цієї причини майже всі великі торгові підприємства на території сепаратистів були захоплені бойовиками і відібрані у законних власників.

На початку листопада лідер сепаратистів „ДНР" Олександр Захарченко „відкрив" захоплений бойовиками супермаркет „Metro", який перейменували в „Міст". Довгий час супермаркет стояв розграбований і не працював. Однак у нинішньому році лідери „республіки" прийняли рішення „націоналізувати" його і самим отримувати прибуток від експлуатації великих торгових площ. Раніше схожа доля спіткала й інші супермаркети Донецька.

А вже на початку грудня сепаратисти „віджали" у законних власників п'ять ринків – два в Харцизьку і три в Донецьку. Відтепер усі ринкові збори з них будуть отримувати Захарченко та його оточення.

Такий відвертий грабіж є черговим свідченням того, що сепаратисти насправді не зацікавлені в реалізації Мінських угод та поверненні в українське правове поле. Адже в цьому випадку захоплене доведеться віддавати. А вже на це нинішні лідери бойовиків навряд чи погодяться.

В цілому ж процеси, що відбуваються в ОРДЛО, протікають цілком передбачувано і надалі очікувати якихось змін за умови збереження нинішнього статусу, не варто. На жаль, мільйони жителів Донбасу фактично позбулися прав та опинилися у становищі заручників на захоплених бойовиками територіях. І цим заручникам Україна на сьогоднішній день нічим не може допомогти.

Денис Казанський, Київ

SurkovLeaks: гібридна війна та план „Шатун"

Безсумнівне намагання Кремля розхитати ситуацію в Україні влада змогла успішно використати у власних інтересах.

24 жовтня український інформаційний простір сколихнула новина: досі маловідома загалові хакерська група „Кіберхунта" заявила про злам пошти Владислава Суркова, помічника російського президента Володимира Путіна та одного з кураторів „українського напрямку" в Кремлі. Хакери виклали на своєму сайті начебто знайдений у зламаній скриньці план „Шатун" – комплекс дій російської влади з дестабілізації ситуації в Україні у період з осені цього року по весну наступного року, а також заходи щодо роздмухування сепаратизму на Закарпатті. Наступного дня ті ж хакери оприлюднили значно більший за обсягом масив листування Суркова, який стосується періоду з вересня 2013-го по листопад 2014-го року і доводить активне втручання Російської Федерації в українські справи, насамперед щодо роздмухування війни на Донбасі та підтримки терористичних угруповань „ДНР" та „ЛНР".

SurkovLeaks, як одразу ж назвали злиту в мережу переписку, став предметом активних обговорень та спекуляцій в українському політикумі, і реальні докази російської агресії змішалися зі спробами української влади використати ці дані у політичній боротьбі.

На зарплаті у Кремля

Насамперед варто відокремлювати власне план „Шатун", декілька відсканованих сторінок вордівського документа, від величезного, обсягом понад один гігабайт, архіву листування Суркова. В достовірності останнього сумнівів не виникає. По-перше, левова частина цих листів – буденні і не надто цікаві моніторинги й звіти щодо поточних подій в Україні, Молдові, невизнаних Абхазії та Південній Осетії, підготовлених помічниками Суркова, чи навіть особисті повідомлення про вибір для нього нового щоденника з натуральної шкіри чи інструкції по відкриванню ключем сейфа в приймальні. Жодного сенсу фальсифікувати подібного штибу листи, вочевидь, немає. По-друге, наведена в окремих листах інформація згодом знаходила підтвердження у подіях, що реально сталися. Автентичність цього дампу підтвердили і у відомому міжнародному розслідувальному проекті Bellingcat.

Приміром, в травні 2014-го до Суркова, вочевидь на погодження, прислали список потенційних кандидатів до „уряду ДНР", а вже за три дні цих людей, зокрема Дениса Пушиліна, Ігоря Стрєлкова (Гіркіна), Олександра Захарченка, й справді „обрали" на високі „посади" у самопроголошеній республіці.

На що все ж знайшлися кошти у Росії

Листи доводять, що від самого початку свого існування терористичні організації перебували на повному забезпеченні російської влади. В одному з надісланих Суркову кошторисів розписані витрати на різні „силові структури", „підтримку молоді" та „пенсійний фонд", окремо для „ДНР" та „ЛНР", в сумі – майже 300 млрд російських рублів, або ж за тодішнім курсом – 100 млрд грн. Розробники „документа" навіть передбачили індексацію всіх цих виплат аж до 2017 року включно. Знайшлися у зламаній пошті і дрібніші кошториси, приміром, на роботу прес-центру та „міністерства інформації ДНР", а також газети сепаратистів, де були пораховані навіть витрати на купівлю диктофона та роутера.

Під час аналізу SurkovLeaks була виявлена і ціла мережа російських агентів впливу у медіа-середовищі України. Десятки журналістів, блогерів та політологів навіть поранжовано на „статусних персонажів", „статусних неефективних персонажів", „персонажів середньої ефективності" та „резерв". Додаються і відповідні „темники" щодо висвітлення у прокремлівському дусі актуальних подій, наприклад, катастрофи малайзійського Боїнга чи перебігу АТО. Елементарний пошук

в інтернеті доводить, що згадувані „персонажі" і справді ці „темники" наполегливо відпрацьовували.

На початку листопада були оприлюднені нові імейли Суркова такого ж роду. З цікавинок – прислані помічнику Путіна списки „кандидатів на заміну міністрів ЛНР" та плани щодо розхитування ситуації в Харкові навесні–влітку минулого року та доповідна записка про зрив цих планів.

Тож загалом, усі файли дають хороше уявлення про інструменти гібридної війни РФ проти України, зокрема, вони мають бути цікавими і європейськими союзникам Києва. Волонтери з групи „ІнформНапалм", яка співпрацює з „Кіберхунтою", якраз займаються поглибленим аналізом та перекладом найпоказовіших листів.

Однак, на жаль, в самій Україні ця частина SurkovLeaks не отримала належної уваги – політикум та суспільство були захоплені обговоренням плану „Шатун", його авторства, автентичності та реалізації.

Політтехнологічний „Шатун"

Славнозвісний документ – це сім сторінок тексту під заголовком „План першочергових заходів з дестабілізації суспільно-політичної ситуації в Україні "Шатун"". Головна тактична мета – домогтися проведення позачергових парламентських та президентських виборів, на хвилі яких у парламент потраплять „керовані політичні сили, лідери яких декларують досягнення миру на Донбасі". Стратегічна мета – повернення впливу на внутрішню та зовнішню політику України і блокування її євроатлантичної інтеграції.

Два напрямки, якими планується робота – це, власне, „розкачка" суспільної думки в Україні та дискредитація Петра Порошенка і президентського оточення. Пропонований інструментарій: масові протестні акції, зокрема і в регіонах України, спрямовані проти соціально-економічної політики влади (насамперед проти підняття тарифів), аж до проведення „тарифного майдану"; активізація сепаратистських рухів в деяких областях; введення агентів впливу до лав Збройних сил та волонтерського руху; розслідування корупційних схем та „договорняків" владної верхівки із залученням „втемну" відомих журналістів та громадських діячів; просування месиджів про невиконання українською владою Мінських домовленостей та про загальну втому українців від війни тощо.

Де писали „Шатун"? У Москві чи на Банковій?

Оприлюднення плану „Шатун" багато хто назвав недолугою інформаційною спецопераційю влади, в його автентичності, на відміну від описаних вище листів з поштової скриньки Суркова, одразу виникли обґрунтовані сумніви. Так, файли з „Шатуном" містилися на іншій поштовій скриньці, аніж усі інші листи з пакету SurkovLeaks. На відміну від основного поштового дампу, де у файлах листів містилася додаткова технічна інформація, яка дозволяла підтвердити їхню справжність, „Шатун" – це просто криво відсканована сторінки звичайного вордівського документа, без жодних грифів секретності чи інших атрибутів, які, власне, мали би бути вказані на папері такої ваги.

Також усі звернули увагу на численні мовленнєві помилки, більшість яких характерні саме для українців, для яких російська мова не є рідною – відтак, його, ймовірно, писали не в Москві, а в Києві. Наприклад, відмінювання українського прізвища „Бойко" – навряд чи носій російської колись напише у родовому відмінку „БойкА", як вказано в „Шатуні". І сам факт наявності таких помилок давав зайвий доказ того, що „Шатун" ніяк не може бути узгодженим на найвищому рівні російського керівництва документом, максимум – чернетковим проектом якогось політтехнолога.

Були і суто політичні аргументи сумніватися в автентичності „Шатуна". За дивним збігом обставин, в якості „розхитувачів ситуації" там були вказані саме ті політичні партії, які зараз перебувають в найактивнішій опозиції до влади („Батьківщина", радикали Олега Ляшка, „Опозиційний блок"), а також депутати, журналісти та громадські діячі, які найбільше дошкуляють владі своїми антикорупційними розслідуваннями та викриттями: Сергій Лещенко, Віталій Шабунін, Денис Бігус, Дмитро Гнап та інші. Крім того, зазначені в „Шатуні" засоби та мета „розкачки", протестні акції та дострокові парламентські вибори – це якраз те, на чому сфокусувалася в останні місяці політична опозиція, і про такий свій порядок денний вона оголосила задовго до появи SurkovLeaks. А контраргументи спікерів влади проти дострокових виборів щонайменше останні півроку якраз і зводилися до того, що внаслідок перевиборів до парламенту потраплять проросійські сили, які зможуть загальмувати європейську інтеграцію України – саме та мета, яку недвозначно собі начебто поставили кремлівські автори „Шатуна". Наостанок, майже одразу після оприлюднення „Шатуна" українськими хакерами, його автентичність підтвердив Антон Геращенко, один зі спікерів владного „Народного фронту" та близький соратник голови МВС Арсена Авакова. Така квапливість додала сумнівів у тому, що зазначені вище збіги не є випадковими.

Тож загальний висновок опозиційного політикуму був однозначний – „Шатун" написали не в Кремлі, а на Банковій. Втім, жодних реальних доказів цього опозиція не змогла представити, а самі хакери будь-які зв'язки з українською владою категорично заперечують.

Влада зіграла на випередження

Але загалом інформаційну кампанію влада може записати собі в актив. Листопадові протести в урядовому кварталі і справді виглядали як суто штучна спроба розхитати ситуацію: їхні учасники з числа пенсіонерів, молоді та міських маргіналів навіть не особливо приховували, що приходять мітингувати за гроші, а згадані в „Шатуні" парламентські партії від вуличної активності швидко дистанціювались. Звісно, окрім інформаційної кампанії, спрацювали й інші фактори: попри обтяжливі для мільйонів українців тарифи, примарні сподівання на мир на Донбасі та вкотре відкладений безвізовий режим з Євросоюзом, виходити на третій майдан українці поки що не готові.

Влада зіграла на випередження та змогла створити міцну прив'язку всіх невигідних для себе ініціатив – на кшталт вуличних акцій чи вимог дострокових виборів – до „планів Кремля". З іншого боку, немає сумнівів у тому, що Кремль – чи вказаними в „Шатуні" методами, чи в інший спосіб – і справді має на меті всіляко послабити Україну зсередини, не зумівши здолати її зовнішнім натиском.

Мілан Леліч, Київ

Дорого і корисно Чому енергоефективність важлива?

Одним з основних викликів подальшого розвитку української економіки є подолання архаїчної та енергоємної моделі. Вміння ефективно розпоряджатися енергоресурсами становить важливу складову довгострокового успіху будь-якої держави. У випадку традиційної залежності України від зовнішніх постачань, цей фактор має додаткову вагу. Іншими словами, без суттєвого підвищення рівня енергоефективності складно розраховувати на енергетичну незалежність та побудову сучасної економіки. На жаль, громадськість далеко не повною мірою усвідомлює ці факти.

Статистичні дані Міжнародного енергетичного агентства (IEA) не залишають ніяких сумнівів: показники рівня енергоємності української економіки є втричі вищими за німецькі та у два з половиною рази вищі за польські індикатори. Це означає, що для виробництва такої самої величини ВВП Україна споживає, відповідно, втричі і у два з половиною рази більше енергоносіїв, ніж Німеччина та Польща. Інший приклад – як так, що „кризова" Україна споживає газу більше за високорозвинену Францію? Або чому лише українське населення споживає стільки ж газу, скільки вся польська економіка? За збереження настільки неефективної схеми використання енергоресурсів Україна не зможе нормально розвиватися.

Хоча ще немає даних за 2014–2015 роки, та вже сьогодні можна зробити попередній висновок про незначне покращення рівня енергоефективності в Україні. На тлі подорожчання цін на енергоносії частина споживачів автоматично почала поводитися з ними раціональніше. Проте цей чинник має лише короткострокове значення і не вирішує проблеми остаточно.

Київ останнім часом демонструє неабиякі зусилля щодо досягнення успіху в цьому плані, презентуючи програми, плани дій та серйозність намірів. У нових документах наголос робиться на стимулюванні державою енергоефективних заходів, а не на їх проведенню. Також, згідно з очікуваннями офіційного Києва, найбільший потенціал для скорочення енергоспоживання має населення (майже 50% всього). Саме тому ця частина споживачів є пріоритетною в процесі підвищення рівня енергоефективності України.

Що потрібно робити?

Заходи, які необхідно проводити, можна поділити на умовні чотири групи, які тісно пов'язані між собою. Перша має короткострокове значення і стосується тих мір, які потрібно застосовувати „тут і зараз". В основному, це боротьба зі шкідливими звичками громадян, які, як правило, не усвідомлюють негативного впливу тих чи інших навичок. Відповідних рекомендацій дуже багато і тут не вистачить місця, щоб усі перерахувати. Мова йде про необхідність перекривати воду, коли вона не потрібна (наприклад, під час чищення зубів), ремонт крану чи унітаза, які протікають, використовування душу замість ванни, вимикання світла, коли нікого немає в приміщенні, використання ЛЕД-ламп. Також варто пам'ятати про банальне заклеювання вікон та вхідних дверей в осінньо-зимовий період і про те, щоб не заставляти радіатори тепла меблями чи шторами та уникати провітрювання приміщень при включених радіаторах. Загалом потрібно звикати до дещо нижчої температури в приміщеннях (на 2–3°C). Погодьтеся, це некритично. Навіть такі провізоричні міри дадуть непоганий ефект. Причому його можна досягти за допомогою відносно невеликих ресурсів.

Друга група заходів пов'язана з необхідністю облаштування всіх домогосподарств приладами обліку. Лічильники на електроенергію, газ, воду і тепло – це один із абсолютних фундаментів ефективного використання енергоресурсів. Основною метою цього є оплата лише за фактично спожиті об'єми енергоресурсів. Також присутність приладів обліку є мотиваційним фактором до заощаджень. Причому встановлення лічильників тепла мусить йти в парі зі встановленням регуляторів на радіатори. Безумовно, встановлення всіх цих приладів пов'язане з неабиякими коштами, які не кожен може собі дозволити. Проте слід пам'ятати, що прості розрахунки витрат і очікуваних заощаджень однозначно вказують на швидку окупність вкладених у лічильники ресурсів.

Третя група заходів має більш довгостроковий характер. Вона стосується необхідності проведення серйозніших мір щодо утеплення будинків. Мова йде про огороджувальні конструкції, тобто стіни, фундаменти, стелі, підлоги. Досвід таких країн, як Польща, показує, що проведення подібних заходів призводить до зменшення витрат на тепло навіть удвічі. Те саме стосується вікон та вхідних дверей, які є іншим основним джерелом втрати тепла. Відповідно, недешеві інвестиції окупаються відносно швидко.

Нарешті, останній рівень енергоощадних мір пов'язаний з переходом на альтернативні джерела енергії. Це, наприклад, заміна газового котла на твердопаливний котел. Проте необхідно підкреслити, що в цьому випадку ситуація кожного споживача має більш індивідуальні відмінності, ніж у випадку попередніх груп заходів. Якщо три попередні типи заходів фактично універсальні і не мають альтернативи, то запровадження інших джерел енергії не мусить бути необхідним. Оскільки вдале проведення названих вище мір, як правило, є достатнім для значного покращення ефективності в споживанні енергоресурсів.

Звідки взяти кошти або про парадокс кредитів і субсидій

Ключове запитання: звідки брати кошти на такі інвестиції? В першу чергу, не варто чекати подарунків від держави або сподіватися, що вона зробить щось за громадян. Основний фінансовий тягар інвестицій лягає на громадян і саме вони мають

проявити ініціативу. А держава може лише збільшити вікно можливостей та свободу дій мешканців.

У 2016 році уряд започаткував створення Фонду енергоефективності – органу, який покликаний допомагати громадянам провести модернізацію будинків та квартир. Він буде наповнюватися державними коштами, приватними ресурсами та грошима міжнародних донорів. Робота Фонду матиме сенс лише після введення змін до низки законів, які регулюють питання енергоефективності. Організаційна складність означає, що на перші результати роботи Фонду доведеться чекати, як мінімум, до II половини 2017 року, а більш реально – до 2018 року. Попри це, втілювати ідею Фонду необхідно, але зараз на перший план виходять інші заходи.

Рівень енергоємності ВВП Німеччини, Польщі та України у 2004–2013 рр. (TPES/GDP PPP)

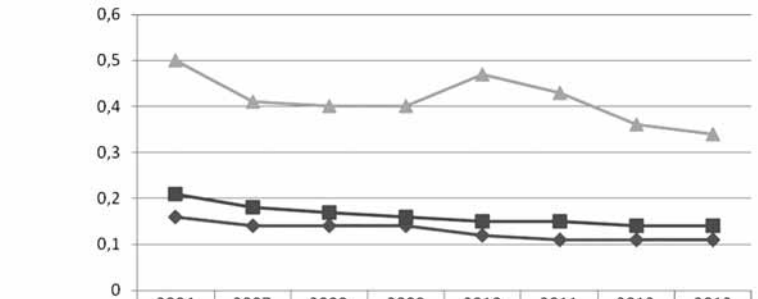

	2004	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Німеччина	0,16	0,14	0,14	0,14	0,12	0,11	0,11	0,11
Польща	0,21	0,18	0,17	0,16	0,15	0,15	0,14	0,14
Україна	0,5	0,41	0,4	0,4	0,47	0,43	0,36	0,34

Дані: International Energy Agency: www.iea.org

І так, вікном можливостей можна вважати запущену систему „теплих" кредитів. Два державні банки – „Укргазбанк" та „Ощадбанк" пропонують систему кредитів на реалізацію енергоощадних цілей. До них входять, наприклад, утеплення стін будинків, заміна вікон, заміна котлів. Причому держава готова компенсувати від 20 до 70% вартості кредиту – в залежності від купленого обладнання чи матеріалів (проте сума компенсації не може перевищувати 14 тис. гривень). Також Європейський банк розбудови та розвитку (ЄБРР) спільно з „Укрсиббанком" та „ОТП банком" запустили схожу програму загальною вартістю в 90 млн євро. Ці фінустанови повертають до 20% суми кредиту (у випадку ОСББ – від 25 до 35%).

Станом на кінець листопада, громадяни отримали кредитів на суму 2,6 млрд гривень, причому рекорд активності спостерігається, починаючи з травня цього року. Також тенденція останніх місяців показує зростання утричі активності енергоефективних заходів з боку ОСББ у багатоквартирних будинках. Це не може не тішити, проте сума інвестицій завдяки кредитам не сильно вражає. Тим більше, якщо порівняти її з іншими даними.

Мова йде про субсидії для громадян на оплату ЖКП. Безумовно, на тлі зубожіння населення з одного боку, та підвищення тарифів – з другого, субсидії є необхідним інструментом амортизації суспільної напруги. Але сумніви викликає спосіб, в який вони реалізуються, особливо на тлі кредитування громадян. По-перше, витрати на субсидії в рази перевищують витрати на енергоефективність. Якщо цього року на субсидії виділено близько 40 млрд грн, то на „теплі" кредити – лише 3,8 млрд грн (реальні суми в обох випадках дещо менші). Це у 10 разів більше – погодьтеся, пропорції досить красномовні. По-друге, за офіційними даними, серед кредитувальників отримувачі субсидій становлять всього-на-всього 0,8%. Звичайно, можна надіятися на те, що зекономлені завдяки субсидіям кошти громадяни витрачають на утеплення, але навряд чи такі припущення мають тверді підстави. У підсумку маємо ситуацію, коли держава, з одного боку, багато говорить про енергоефективність, а з другого – запускає систему субсидій у формі, яка вбиває потенційну готовність великої частини громадян (субсидії отримує 6,5 млн українських сімей, а за прогнозами, на кінець опалювального сезону їх може бути навіть 8 млн) до запровадження енергоощадних технологій. Пересічного громадянина, який отримує субсидії, влаштовує ситуація, коли держава доплачує до його рахунків за ЖКП. Але це консервує архаїчну систему, в якій енергія використовується нераціонально. Цю тезу підтверджують перші дані використання енергоресурсів серед осіб, які отримують субсидії – рівень заощаджень з їхнього боку на порядок нижчий від тих, які платять повну ціну.

По суті, можемо говорити про парадокс і пастку, в яку потрапив уряд, запускаючи масштабну систему субсидій. З одного боку, ідея виконала свою роль повністю – дозволяє вижити неплатоспроможним громадянам в умовах наближених до ринкових цін. З другого боку, субсидії вбивають мотивацію до залучення енергоощадних технологій і навіть ситуативного заощадження.

Як вийти з пастки?

Немає сумніву, що поточна схема виплати субсидій мусить бути скоригована шляхом поступового виділення більших ресурсів на енергозбереження. Абсолютно ненормальною слід вважати ситуацію, коли через 2–3 роки субсидії будуть виплачуватися в таких масштабах, як зараз. Попередні розрахунки говорять про те, що у 2017 році субсидії становитимуть навіть 3,8% ВВП країни. Це неприпустимо для такої держави, як Україна. Офіційні особи дають зрозуміти, що усвідомлюють це, але наразі не видно навіть концепції, яким чином система субсидій буде змінюватися.

Одним із найчастіше обговорюваних варіантів вирішення цього виклику є монетизація субсидій. Тобто теоретично зекономлена субсидіантом кількість енергоресурсів і, відповідно, „живих" грошей, перераховується йому на рахунок. За задумом, він зобов'язаний їх використати на енергоефективні проекти. На концептуальному рівні все виглядає прекрасно. Проте все розбивається об низку деталей. По-перше, як перевірити, що дана сім'я справді витратить ці кошти саме на енергоощадні технології? В україн-

ських реаліях це неможливо. По-друге, фінансовий блок уряду б'є на сполох, що, з технічної точки зору, такий механізм у кращому випадку можна запустити не раніше 2018 року. А стільки часу немає.

Загалом підтримуючи ідею монетизації, потрібно чітко підкреслити, що це лише один із елементів ширшого контексту політики держави, якій не вистачає однієї критично важливої риси. Мова йде про необхідність не лише обрання безповоротного курсу на зменшення соціальних виплат, але також чітке донесення цієї істини до громадян. Пересічний українець має знати, що Київ буде не збільшувати кількість субсидованих сімей, а навпаки – зменшувати. І що утепленню чи заміні вікон немає альтернативи. І якщо монетизація – це питання майбутнього, інші заходи не можуть чекати. Мова про негайний перегляд норм використання енергоресурсів та підвищення верхньої планки сукупних доходів сім'ї, які дозволяють розраховувати на субсидію. На жаль, на тлі крихкої політичної стабільності та постійно „живих" дискусій про дострокові вибори, очікувати таких месиджів від влади не варто.

Нарешті, доповнювальним елементом енергоощадних заходів мусить бути інформаційна кампанія. Потрібно віддати належне владі – неозброєним оком помітні зрушення в цьому плані. Проводяться зустрічі з громадянами по всій Україні, започатковано презентацію соціальних реклам на телебаченні чи радіо та самі чиновники частіше піднімають ці теми публічно. Також сайти відповідних органів постійно оновлюються та доволі непогано інформують про поточні тенденції навколо енергоефективності. Проте цим зусиллям не вистачає, по-перше, масованості, по-друге, регулярності, а по-третє, посилення потоку інформації традиційними каналами інформування (ТБ та радіо).

Коли дописував ці слова, на одному з українських телеканалів саме йшла соціальна реклама: „Ти забув подати заявку на отримання субсидії? Не переживай, можеш це зробити заднім числом!".

Павло Кост, Київ

Інновації в оборонно-промисловому комплексі

За даними Державної служби експортного контролю, експортні поставки українського озброєння за два роки війни впали більш ніж на 70%, особливо в сегменті броньованих бойових машин та танків. Суттєво скоротився експорт стрілецької зброї. Серед основних причин падіння називають вичерпання старих запасів та переорієнтація оборонної промисловості на внутрішній ринок. Щоб втриматися на світовому ринку озброєння, Україні потрібно наростити виробництво власної нової техніки та повністю модернізувати менеджмент в ОПК. Проблемою можуть бути скандали, пов'язані з контролем.

Державні підприємства-виробники озброєння в Україні об'єднані у Державний Концерн „Укроборонпром" (близько 100 підприємств). Підприємства Концерну здійснюють господарську діяльність у сфері розробки, виготовлення, реалізації, ремонту, модернізації та утилізації озброєння, військової і спеціальної техніки та боєприпасів. Концерн бере участь у військово-технічному співробітництві з іноземними державами. До його складу входять кілька структур, що займаються експортом техніки. Найбільш відомі серед них – Державне госпрозрахункове зовнішньоторговельне підприємство „Спецтехноекспорт" та Державна компанія „Укрспецекспорт".

Аудит діяльності

Як заявила у листопаді цього року заступник голови Верховної Ради Оксана Сироїд, „Укроборонпром" потребує аудиту діяльності, оскільки „система концерну не передбачає нормальних принципів управління, які б дозволяли контролювати всі підприємства та робили їх діяльність прозорою. Відтак увесь механізм працює тільки на відмивання коштів". Свою думку Сироїд висловила на хвилі інформації про недофінансування Міністерством оборони України підприємств-учасників ДК „Укроборонпром" (це з'ясувалося у листопаді цього року). Попри подібні заяви, модернізація оборонно-промислового комплексу фактично розпочалася у 2014 році під впливом українсько-російської війни.

Інновації, які так потрібні сьогодні Україні, особливо затребувані у сегменті виробництва озброєння. Адже в ринкових умовах модель державного виробництва, що існує з радянських часів, втрачає ефективність. Україна виробляє один з найкращих танків у світі, однак до десятка найбільших світових виробників зброї входять лише приватні компанії. Як підкреслює Данило Ситников, керівник Української агенції з перспективних науково-технічних розробок UA.RPA, „Правильно оцінювати стан інновацій у сфері оборонно-промислового комплексу можна з прив'язкою до певної бази. Якщо ми візьмемо в якості бази розвиток ОПК у країнах НАТО, або навіть у сусідній Росії, звичайно, можна говорити, що стан інновацій сьогодні у нас поганий. Проте якщо ми говоримо про стан інновацій порівняно з 2013 роком, сьогодні розвиток інновацій вселяє оптимізм та заслуговує високої оцінки. Насамперед, Україна, „Укроборонпром", приватні компанії проходять той шлях, який інші країни проходили впродовж двадцяти п'яти років після розвалу радянського східного блоку".

Потрібно перейти шлях від зразка до серійного виробництва

Аналізуючи критерії інноваційності українського продукту, Сергій Згурець, відомий експерт ОПК та директор інформаційно-консалтингової компанії Defense Express пише: „Коли ми почнемо робити міномети на наших підприємствах, чи буде це інноваційним продуктом? З точки зору потреби війська і за відсутності заповненого ринку це є інноваційний продукт. З точки зору світових тенденцій, це не є інноваційним продуктом, тому що ми не можемо продати цей міномет в країну, яка виготовляє міномети вдвічі легші, ніж наші". Наводячи кілька успішних прикладів приватної ініціативи, Згурець підкреслює, що „ці продукти, теоретично, виглядають інноваційно

цікавими. Питання успішності стане зрозумілим, коли від зразка вони перейдуть до серійного виготовлення і забезпечать розробникам кошти для того, щоб розвивати цей продукт і створювати інший проект".

Defense Express у жовтні 2016 року презентувала власний каталог українських приватних оборонних підприємств. Майже одночасно з цим, у рамках виставки „Зброя та безпека", яка пройшла у Києві у жовтні 2016 року, українські приватні підприємства-розробники та виробники продукції оборонного та подвійного призначення (понад 30 компаній) об'єдналися в Асоціацію. Першочерговим завданням нового об'єднання є відмова від наявних у галузі і на внутрішньому ринку озброєнь колишніх радянських механізмів і процедур, лібералізацію зовнішньоекономічної діяльності українських оборонних підприємств. Асоціація націлена на лобіювання якнайшвидшої модернізації профільного законодавчого поля та організацію ефективної співпраці з партнерами та організаціями.

Особливості взаємодії державного та приватного секторів в ОПК описує Данило Ситников, зазначаючи, що сьогодні рентабельність приватної компанії після продажу товару ОПК державі складає близько 2–2,5%. При цьому інновації здійснюються за власний рахунок без урахування собівартості. Такий принцип ціноутворення Ситников називає „прийомкою". Однак сучасну інфраструктуру та R&D-центри (Research and Development) неможливо створити на порожньому місці. Як підкреслює Ігор Лисицький, директор компанії „КПІ Оборонсервіс", культура ведення розробки повинна вдосконалюватися і в цілому сприяти залученню грошей.

Майданчик ukrinnovate.com

Інноваційність, як бачимо, стає ядром перетворень в українському ОПК. Нам потрібна модернізація продукту, принципів виробництва та, що основне, принципів збуту. Як вважає Олександр Саврук, декан Могилянської бізнес-школи, „невдовзі ми перестанемо використовувати слова "індустрія", "галузь" і почнемо мислити категоріями екосистем, в рамках логіки горизонтальної взаємодії". Екосистема повинна запрацювати також в ОПК і спиратися на чотири базові принципи. „ОПК – один з драйверів економіки України. По-перше, у цій сфері можна розвивати інноваційну культуру, запускати технологічні стартапи і створювати навколо них відповідну інфраструктуру. По-друге, тут повинен з'явитися новий клас управлінців, які будуть працювати у принципово інший спосіб. Поступово доробки зі сфери ОПК можна буде повторити в інших галузях. Отже, якщо держава з більшою увагою поставиться до пошуків у цій сфері, вона отримає мультиплікацію на всьому макроекономічному рівні".

„ОПК – один з драйверів економіки України. По-перше, у цій сфері можна розвивати інноваційну культуру, запускати технологічні стартапи і створювати навколо них відповідну інфраструктуру. По-друге, тут повинен з'явитися новий клас управлінців, які будуть працювати у принципово інший спосіб. Поступово доробки зі сфери ОПК можна буде повторити в інших галузях. Отже, якщо держава з більшою увагою поставиться до пошуків у цій сфері, вона отримає мультиплікацію на всьому макроекономічному рівні".

Олександр Саврук

В рамках згадуваної виставки „Зброя та безпека" була представлена Платформа розвитку інновацій ukrinnovate.com. Мета майданчика – об'єднати провідних науковців та дослідників з метою розробки інноваційних проектів, залучити інвестиції, надати фінансування для проведення наукових, дослідницьких та конструкторських робіт, налагодити серійне виробництво високотехнологічної продукції в Україні та забезпечити її комплексний маркетинг. Даний проект створено за підтримки державного підприємства „СпецТехноЕкспорт", державного концерну „Укроборонпром", спеціалізованих науково-дослідних інститутів, вищих навчальних закладів, громадських об'єднань та волонтерського руху.

Валентин Кожух, Київ

Віра Агеєва:

„Часто я почуваюся людиною, яка ловить пляшку, кинуту в море авторами радянської доби“

Віра Агеєва – одна з чільних українських літературознавиць нашого часу, професорка Національного університету „Києво-Могилянська академія“. Щойно після падіння тоталітарного режиму, у зв'язку з новими можливостями, вона однією з перших бралася за теми модернізму, фемінізму в українській літературі, відкривала й досліджувала забуті імена – Миколи Хвильового, Майка Йогансена, Віктора Петрова-Домонтовича, Юрія Косача, Ігоря Костецького та інших, послідовно переглядає спадщину письменників, яких ми вважаємо радянськими, бо їхні тексти були створені й набули розголосу в ту епоху. Віра Агеєва показує, що ці митці – Максим Рильський, Олександр Довженко, Павло Тичина, Микола Бажан тощо – всіляко намагалися вийти за рамки соцреалізму й, наскільки це було можливим, чинили культурний спротив системі. Віра Агеєва є авторкою багатьох книжок, у яких інтерпретує тексти авторів згідно з новітніми методологіями, і завдяки блискучому стилю ці книжки завжди цікаві не лише для фахових філологів. Найпомітніші праці – „Жіночий простір. Феміністичний дискурс українського модернізму“ (2003), „Поетика парадокса: Інтелектуальна проза Віктора Петрова-Домонтовича“ (2006), „Апологія модерну: Обрис XX віку“ (2011), „Мистецтво рівноваги: Максим Рильський на тлі епохи“ (2012).

Цьогоріч вийшла нова книжка літературознавиці – „Дороги й середохрестя“, у якій Віра Агеєва досліджує творчість (у зв'язку з перипетіями біографій) Миколи Бажана, Олександра Довженка, Юрія Косача, Майка Йогансена. Книжка містить також есеї про творчість сучасних авторів: Оксани Забужко, Сергія Жадана, про європеїстські тенденції в сучасній українській літературі, а також про реставрацію пам'яті в нинішньому вітчизняному письменстві.

В інтерв'ю для УЖу говоримо про культурний спротив у радянські часи.

Що ви називаєте культурним спротивом? У чому він виявлявся?

Наша культура віддавала данину радянській ідеології добрих п'ять десятиліть. Все, що було доброго між 1930-ми і 1980-ми, радянська література сама відкидала й забороняла, як-от найкращі романи Юрія Яновського, поему „Сліпці“ Миколи Бажана й так далі. Я вже не кажу про письменників, яких знищили фізично. Отже, радянська література сама хотіла бути літературою Натана Рибака, Івана Ле і, звісно ж, Олександра Корнійчука. Зараз є тенденція відкинути за невартісністю всі тексти, написані у радянські роки. Можливо, ми тому й стоїмо на 1920-х, далі не рухаємося – боїмося прийняти той факт, що після 1930-х все ж таки були вартісні твори, тільки навряд чи вони належали феноменові радянської культури. Звичайно, легко сказати, що лише митці, які потерпіли від влади фізично, – патріоти й справжні письменники. У книжці „Дороги й середохрестя“ мені важливо було показати, що цінними можуть бути й ті, кого радянська влада також визнавала. У радянській добі мені страшенно цікавий феномен, який я називаю культурним спротивом. Була мета створити нову радянську людину, але це не вдалося, і кінець 1980-х показав, що радянська ідеологія таки не захопила простір повністю, не була успішною. Серед причин цього, м'яко кажучи, неуспіху був, як на мене, й феномен культурного спротиву. Поясню, що маю на увазі.

У 1920-ті роки говорили: „Хай червона, аби она“ (маючи на увазі Україну), „Влада ваша, земля наша“. Зброя програла, УНР програла, але все ж таки багато чого лишила. У митців – Миколи Хвильового, Василя Елана-Блакитного – було переконання: державу ми програли, але культурний суверенітет, можливо, ще вдасться зберегти. Тільки в 1920-х роках цей суверенітет переламали, але не до кінця. З одного боку, в 1930-ті роки культурного спротиву майже не було – у ці роки відразу стріляли. Але щойно в 1941 році трохи попустили віжки й почали загравати з національними почуттями (проти німців якось треба було боротися, а без українців, було ясно, не вийде), почалося те, що я називаю культурним спротивом. Справи дрібні, але повсякчасні, процес повільний, але неухильний. Рильський друкує спогади Олександра Лазоревського „Старий Київ“. Микола Бажан із Олександром Довженком укладають список із 10-ти осіб украї-

Розмовляла Анастасія Левкова, Київ
Фото: фото: з архіву Віри Агаєвої

їнських митців, яких варто визволити з-під арешту (якось вдалося переконати Хрущова, щоб він у вдалу мить підсунув цей список Сталіну) – там були і Микола Куліш, і Лесь Курбас, але в таборах знайшли тільки вцілілого Остапа Вишню, тобто Павла Губенка, – і ось 1943 року Павло Михайлович повертається на волю.

Або ж візьмімо окремі тексти. Я часто кажу про те, що Довженкова „Україна в огні" як художній текст сьогодні не сприймається. Не варто переконувати школярів, що це добрий текст. Такий текст або вірш Володимира Сосюри „Любіть Україну" я б називала радше псевдонімами політичних маніфестів. Політичні маніфести ніяк не могли бути оприлюднені, адже ідеологія все одно була радянська. Однак постає твір, у якому зроблено такі акценти, які міг би мати політичний маніфест. Оце все і є акти культурного спротиву, які пропонують підтексти, які виривають із непам'яті майже забуті імена, або ж, якщо хочете, кидають пляшку в море – для сучасників, які зуміють прочитати, або для нащадків, які зрозуміють. Дуже часто я почуваюся людиною, яка ловить цю пляшку.

Звичайно, треба визнавати: ні Бажан ні Рильський не були героями, але треба й розуміти, що в 1930-ті роки героїзм закінчувався одним-єдиним: якомога коротшим шляхом до підвалу, де куля у скроню. Героїзм за визначенням був майже неможливий. Для того, щоб прийняти реальність такою, як вона була, потрібна була мудрість і невтомна праця на дрібнішому рівні, і вона велася, і саме за це варто шанувати Рильського, Бажана чи інших. Ще один сюжет культурного спротиву з-поміж багатьох: українці можуть пишатися тим, що перша у світі українська кібернетична енциклопедія вийшла українською мовою. Як це сталося? Вченому Вікторові Глушкову, піонерові комп'ютерної техніки, було важливо, щоб вийшла енциклопедія кібернетики – для пропаганди його науки, інституту. А Миколі Бажану залежало на тому, щоб ця енциклопедія вийшла українською. Микола Платонович зумів переконати Віктора Михайловича, що це перше видання, воно недосконале – давайте спершу видамо його українською, а потім, коли буде відредаговане, видасте російською. Тож енциклопедія кібернетики вийшла, в двох томах, українською мовою. Здавалось би, усе це гра, дрібниці, але таких дрібниць дуже багато.

Ви часто говорите про те, що твори, які були політичними маніфестами, не варто пропонувати школярам у програмі з української літератури, бо вони не можуть зрозуміти за ними, якою є якість вітчизняного письменства. Ви послідовно відстоюєте тезу, що у формуванні канону слід передусім керуватися мистецькою вартістю творів. Але сьогодні, коли війна, коли маятник хитнувся з боку естетики у бік етики, чи варто відмовлятися від творів, які виховують патріотизм? Я раніше теж дратувалася на патріотичні гасла, бо вважала, що героїчна романтика не на часі, але бачу, що, на жаль, досі на часі.

Я не відмовляюся від своєї тези про те, що у підборі текстів варто керуватися передусім мистецькою їхньою якістю, але спробую пояснити, про що мені йдеться. Справді, ми змінилися, змінилося наше ставлення до ідеології, війна є війна. І патріотизм варто виховувати. Але я не вірю, що Сосюрині рядки „Дівчино, юнак не полюбить тебе, якщо ти не любиш Вкраїну" можуть викликати сьогодні іншу реакцію, крім іронічної, – і це буде здорова реакція. Або ось „Україна в огні" Довженка. Історія кохання, у принципі, є єдиною в цьому творі, що могла б зачепити старшокласників, але не зачіпає, бо вона непереконлива, і не тому, що тепер інша епоха, а тому, що й тоді, в час появи цього тексту, вона не була переконливою. В нас є інші зразки літератури, на яких можна вчити патріотизму, – це твори Шевченка, Франка. Згадати Стуса. Патріотичної лірики доброго рівня в нас було багато. А щодо прози, то в 1970–1980-ті роки був якісний історичний роман. Може, краще давати дітям до читання історичні романи, ніж політичні маніфести? Я розумію, що історичні романи зараз не модні, але в нас війна з давнім ворогом, в нас своя ситуація.

Але нинішня література просто просочена темою пам'яті.

Ну, тут у нас неорано, бо де вже були ножиці між родинною пам'яттю та офіційною історіографією – то це якраз у радянській Україні. Це, до речі, також був культурний спротив – те, що батьки чи навіть деякі вчителі розповідали дітям про замовчуване на офіційному рівні минуле. Якщо говорити про цьогорічні книжкові новинки, то для мене гарний приклад отакої реставрації пам'яті – роман Тані Малярчук „Забуття". Багатьом із нас

прогризла душу теза про боротьбу двох культур у душі Гоголя – культур російської та української. Але ж боротьба була не тільки російсько-українською, а й польсько-українською. Я часто розповідаю про цей сюжет на прикладі Володимира Антоновича і Тадея Рильського – етнічних поляків, які вибрали українську культуру. Ми приречені повернути в історію те, що в ній затоптано, бо інакше нікуди не просунемося. Українці зараз упритул зіткнулися з проблемою національної ідентичності. Тому що війна, тому що в попередні 25 років ми не будували модель ідентичності, а відбувалися загальними фразами. А в принципі ж, прапора мало, слід вибудувати гуманітарну політику. Я маю певність, що якби на Савур-могилі, починаючи від 1991 року, кожного Дня незалежності проводили якесь військово-спортивне свято під жовто-блакитними прапорами, то ситуація на Донбасі була б сьогодні інакшою. Ми віддали велику частину території, мільйони людей під чужий вплив і ніхто тим не переймався, але те, що Донбас історично і ментально російський, – це міф. Був же донецький „пацан" Володимир Сосюра (до речі, з бідної шахтарської родини, а пішов воювати за Петлюру – чогось же він таки пішов воювати за нього? І, певно ж, був не один такий з родини донецьких шахтарів?), донецький „пацан" Микола Скрипник, хлопець із Волновахи Іван Дзюба, я вже не кажу про Світличних, про Василя Стуса... Території треба освоювати культурно. Для початку слід подбати про меморіальні дошки – і якщо є донбаський патріотизм, то хай він ґрунтується на українських діячах із того регіону. Не варто їм там усюди тикати Іваном Франком чи Степаном Бандерою, бо це марна справа, а треба витворювати культ своїх для тієї території.

Поговорімо про тяглість поколінь в українській культурі. Ви – людина, яка була аспіранткою Леоніда Новиченка, а він був аспірантом Олександра Білецького...

Із цим велика проблема. Варто розуміти, що знання передаються не лише книжками. Усна традиція теж дуже важлива. З одного боку, я знаю, що Леонід Миколайович багаторазово поводився негідно, підписував різні недобрі речі – і взагалі, казав сам про себе, що, як пішов у владу (працював у ЦК партії), „нічого там, крім ганьби, не здобув". Але інші викладачі... Ви ж розумієте, поколіннєво мене би мали вчити аспіранти Миколи Зерова. У Миколи Костьовича аспірантів не було. Тож у мене в університеті добрих викладачів, на жаль, також не було. Чи це їхня біда чи вина – радше біда, але трохи й вина, бо були випадки, які показували, що можливо викладати й інакше. Наприклад, історію України в нас викладав Михайло Демченко і цей курс він примудрився подати так, що показував не, скажімо перемоги над Петлюрою, а здобутки в українській культурі. Від нього я почула дещо з того, що мала би почути від українців. Тож якщо говорити про тяглість, то вона, фактично, була серйозно порушена. Найбільш інтелектуально обділеним я вважаю покоління ровесників радянської влади, тобто людей приблизно 1920-го року народження. У 1927–1928 році вони прийшли в радянську школу. Для них єдиним філософом був Ленін, в університеті ще додавався Маркс. Для них українська поезія обмежувалася в кращому разі сталінськими віршами Рильського. Вже у 1950–1960-ті роки видно по текстах – той самий Рильський почав робити примітки: якщо згадав Марію з дитям на руках, то у примітці зазначив: маю на увазі євангельський текст. Уявіть: виросло покоління, яке взагалі не знало, що таке Біблія. Культура була відлучена від базових кодів – міфологічного, античного, християнського. А тоді вже дуже легко було зробити з Лесі Українки авторку „Досвітніх огнів" (а це вже дозволяло Вікторові Медведчуку на з'їзді своєї партії повісити портрет Лесі Українки, мовляв, вона теж соціалістка. Перепрошую, вона не така соціалістка, як Медведчук). Рання класична лірика Тичини чи Рильського була незрозуміла читачам. Відлученість від великих кодів спричиняє відсутність рецепції, критики, яка вміє прочитати. В нас дуже мало книжок, які аналізують твори радянських класиків, бо ці твори на певному рівні не було кому аналізувати.

А шістдесятники?

Шістдесятникам було легше. Не тільки тому, що могли вчитися в уцілілих метрів – Максима Рильського (з ним дуже багато спілкувався, наприклад, Микола Вінграновський), Миколи Бажана (його духовним сином був Іван Драч), а й тому, що в 1960-х завіса вже не була такою непробивною, шістдесятники вже могли трохи знати літературу емігрантів. Віра Вовк, яка регулярно приїздила сюди з Бразилії, щороку возила книжки. Вона, між іншим, привезла Бажану його закордонне видання „Сліпців". Уявіть собі, яким було його відчуття: затавровані, ніколи не надрукований тут твір – і тут закордонне видання.

Якщо говоримо про зміну поколінь – від традиції тікають, „батьків" заперечують, орієнтуються на „дідів", то чиїми „дітьми" є нинішнє покоління письменників – тих, що дебютували в 1990-х, або тих, що вже після 2000-х?

Тут складно, тому що авторів 1920-х ми сприймали як новинки 1980-х, коли й відкрився до них доступ. Майк Йогансен, Микола Хвильовий, В. Домонтович для авторів 1990-х мали б бути дідами, а ставали батьками. Тому важко означити, кому заперечує нинішнє покоління. Карнавал 1990-х уже справді відійшов, відновилась ієрархія цінностей – передусім у зв'язку з війною. Але говорити, кого наслідує, а від кого тікає теперішнє покоління, важко. Заперечувати соцреалізм на мистецькому рівні неможливо, тому що це не була культура, він був безплідний, від нього ні тікати, ні його наслідувати.

Зараз багато говорять про те, що українська література не представлена світові, що українців мало перекладають. З одного боку, це проблема культурного менеджменту – потрібні літагенти, інституції, які цільово займались би пошуком закордонних видавців, а з іншого боку, часто кажуть, що українська література говорить лише про специфічно українське, а не загальнолюдське. Чи треба аж так прагнути, щоб література була представлена за кордоном? Адже автор, пишучи, дуже часто справді орієнтується на свою спільноту, і це може бути виправдано...

Я б не посипала голову попелом аж так, бо за останні роки ми отримали три польських „Анґелуси" (літературна відзнака в Польщі за твори авторів із країн Центральної Європи, опубліковані польською мовою (можна і в перекладі) – прим. ред.). Усе ж таки переклади й самопрезентація у світі дуже потрібна, адже культура – це візитівка кожної країни. Нас мало знають, а як наслідок, потім якісь країни голосують проти надання Україні безвізового режиму, бо думають, що тут якесь дике поле... Переклади допомагають дати пізнати себе з кращого боку й переконати світ, що це країна, на яку слід зважати.

Фото: Надія Мельниченко

„Совок" і ложка

– Ні, – каже він. – Ми продаємо шнурівки тільки парами.

Йому близько сорока, обличчя сіре і втомлене. Кожного ранку, крім суботнього, тут, біля входу в метро, він дістає свій яскравий товар з ящиків і розкладає на довгому фанерному столі. Кожного вечора (крім суботнього) знову складає товар у ящики, котрі разом із колегою похмуро заносить до під'їзду сусіднього дому: має-бо давню домовленість із консьєржкою, яка дозволяє ховати ящики у своїй підсобці.

Він продає шкарпетки, колготи, гольфи та шнурівки – довгі, короткі, однотонні та меланжеві, звичайні, покращені й навіть водотривкі. Працювати на точці біля самого метро важко, темп високий: тут ніхто не захоче чекати – ані вранці, коли треба швидше запхати себе у поїзд, ані ввечері, коли задача лише в тому, щоб не розтринькати рештки енергії на шляху додому. Тож, обслуговуючи покупця, він має рухатися швидко, відраховувати решту без зайвих запитань. Будь-яке нестандартне запитання до себе він теж відкидає якнайшвидше. Не ризикує, не дивиться в очі, не сміється й не імпровізує. Матрицю „совка" на його місці ламають одиниці, але він не з числа цих останніх.

У відповідь на чемне прохання продати поодинці найдовші, найкращі свої шнурівки, яскраво-жовту і глибоку фіолетову, він кидає мені швидке роздратоване „ні". „Чому ні?" – я не насмілююся поставити це запитання. Охоплена загальною метушнею, я починаю нервуватися, відчуваю провину (вічно лізу до нормальних людей зі своїми вигадками!) і відступаю. Відчуття провини – один з основних елементів матриці.

Вже багато років поспіль після кожного повернення додому з поїздки до Європи, я вирішую, що героїчно нестиму цю Європу у собі. Та що там, на собі теж нестиму! Буду вдягати смішні окуляри, поєднувати шалені кольори. Дивитимусь у вічі перехожим, вітатимусь із похмурими консьєржками, відмовлюся працювати під керівництвом авторитарних особистостей. Почну регулярно купувати собі до кімнати свіжі квіти і ставити всім безкінечні незручні запитання (чому ні? на яких підставах?) – одним словом, довбатиму побутовий „совок" у всіх його проявах, битимусь об ці стіни, якими б не здавались вони міцними.

Але тільки-но виходжу з дому, несучи всередині й зовні маленьку свою Європу, – нагримає охоронець у супермаркеті, або чужа бабуся нахабно втрутиться у діалог із сином („Плакати не можна, адже ти мужчина!"). Натхнення вистачає на кілька днів – після вже не б'єшся об стіни, радіючи, що здатна хоча б регулярно длубатись у котрійсь із них ложкою.

...Я повертаюся до нього наступного дня, посміхаюся і простягаю гроші за дві пари шнурівок:

Жовті, будь ласка. І фіолетові.

Але ж ми не продаємо порізно, ви знаєте? – лякається він.

Знаю. Схопивши свій набуток, біжу до лавочки неподалік і з насолодою міняю шнурівки у своїх черевиках: жовту в один, фіолетову в інший. Ще одну різнокольорову пару я пристосую десь увечері. А поки крокую, ловлю роздратовані погляди і чую, як із котроїсь зі стін тихенько кришиться штукатурка.

Олена Кухар, Київ

Музика пориву – від шуму до Shuma

Tik Tu. Shuma – Тернопіль, 2016.

› Географія цікавих українських формацій, на щастя для всіх нас, постійно розширюється. Кілька років тому на фестивальних майданчиках і в інтернеті меломанів заполонила музика тернопільського гурту Tik Tu (з литовської назва перекладається як „тільки ти"), який вирізнявся цілком нетривіальними текстами, вишуканими музичними експериментами й смаком, якого часом просто бракує або який формується лише завдяки наполегливій і постійній роботі. Фактично, від початку колектив сприймали як окрему формацію з власним баченням і, що найприємніше, з власним стилем – у подачі, у матеріалі, у грі...

З 2015 року шанувальники Tik Tu чекали на появу їхнього дебютного альбому, який з'явився у мережі наприкінці листопада й одразу ж облетів соціальні мережі. Уявіть, уже наступного дня після офіційного релізу з'явилися перші публікації та рецензії на альбом Shuma.

У чому секрет Tik Tu? Передусім це камерність і прозорість музики, яка, попри всі експерименти, дихає, а відтак і надихає. Окрім того, музиканти гурту підкорили багатьох своїх шанувальників віртуозністю роботи в стилі Live looping – одночасного записування семплів і їх зациклено відтворення під час виступу. Звісно, це не нова практика – можливість гри мотиву, його одночасного запису, накладання на нього наступних – відома давно, однак у Tik Tu на сцені це виходить і публіка сприймає це як абсолютно магічну акцію.

Альбом Shuma накопичувався та зводився протягом 2016 року в Тернополі у складі трьох музикантів-інструменталістів, учасників проекту – Наталії Багрій (вокал, флейта, синтезатор, альт, учасниця відомих тернопільських гуртів „Ті, що падають вгору", Nameless та EchoGardens, струнного квартету MiLady й артистка Тернопільського обласного симфонічного та камерного оркестрів), Романа Божка (бас, клавішні, live-семплування, учасник тернопільських гуртів „Ті, що падають вгору", Nameless, EchoGardens, звукорежисер арт-об'єднання „Коза") та Лесика Omodada (справжнє ім'я Олександр Драчук – ударні, бас-гітара, гітара, перкусія, учасник гуртів Los Colorados, EchoGardens, „Кенні", засновник і саунд-продюсер студії звукозапису „Шпиталь Рекордс").

Музиканти зізнаються, що в основі їхньої дебютної платівки – матеріал, який „дозрівав подекуди більше 3 років". Записи здійснювали в домашніх студіях музикантів, на хуторі Вадима Возняка та на тернопільській студії звукозапису „Шпиталь Рекордс", де і був остаточно зведений матеріал. А ще Tik Tu довкола свого дебютного альбому об'єднали друзів-музикантів, зокрема, Павло Нечитайло (Zapaska) виступив співавтором тексту „Коників" та зіграв партію калімби у композиції „Колихана", а Олександр Марусяк (учасник проектів „Гич Оркестр", Lemko Bluegrass Band) заграв партію тромбона у пісні DJ.

Платівка Shuma, що складається з десяти композицій, має всі шанси потрапити до рейтингу стильних і небанальних музичних альбомів. А відтак, якщо ви справжній музичний естет, переходьте на сторінку Tik Tu у SoundCloud і насолоджуйтеся просто музикою. Особлива подяка Grycja RD за вишукане оформлення альбому – завжди приємно бачити „смачні" візуальні рішення у репрезентації музичного матеріалу.

Музичні хвилювання трьох панянок у альбомі „Донтворі"

Panivalkova. Донтворі. – Нью-Відсор – Київ, 2016.

› 2016 рік для дівочого тріо Panivalkova був особливо щедрим. Наприкінці квітня оприлюднено їхній перший студійний альбом „Донтворі" – і понеслося: Одеський міжнародний кінофестиваль, Koktebel Jazz Festival, найкращі майданчики України... Здавалося б, дівчата (Ірина Лузіна – вокал, укулеле, фортепіано, мелодика, перкусія; Ірина Кульшенко – вокал, рояль, гармонь, баян, перкусія; Даша Пугачова – барабани, перкусія, вокал) з 2013 року, коли вперше зібралися й почали працювати в напрямку „чуттєвий мінімалізм", максимально залучилися підтримкою публіки, а ще привернули увагу до своєї творчості українських менеджерів, які намагаються розвивати концертно-гастрольний і фестивальний бізнес в Україні.

До речі, Panivalkova до роботи над студійним альбомом долучила максимальну кількість справді вартісних українських інструменталістів. Так, над „Донтворі" працювали: Маха Третьякова, Ліл Пічхнарашвілі, Дмитро Козаченко, Олена Князєва – партія джембе; Дмитро Ільїн – вібрафон, Орест Криса (альт), Микола Кістеньов та Марта Ковальчук – контрабас, бас, Сергій Богдан – труба, а також спеціальна гостя, що виконувала „голос душі" – Оксана Казанцева.

Що насправді уважні слухачі почули в альбомі „Донтворі"? Найперше, що спадає на думку, – це легкість і водночас відвертість, яка не може не хвилювати аудиторію. Пісні – ніби продовження діалогу з самим собою, віддзеркалення внутрішніх голосів, які часом не дають людині спокою, тривожать її, промовляють в найнеочікуваніший спосіб і в найнепристойніші хвилини. При цьому все промовлене і виголошене табуйоване лише тим, хто говорить, а не тим, хто чує. В одному з інтерв'ю після оприлюднення альбому дівчата

зізналися, що „Донтворі" є своєрідним переходом від „чуттєвого" до „брутального" мінімалізму.

Що ж, можна їм повірити, а можна просто вирушити у музичну подорож, адже альбом виставлено на SoundCloud, тому „шаманити" можна абсолютно безкоштовно разом із Panivalkova.

Іще відзначимо гарну роботу над мастерингом альбому, який був здійснений у США на студії West West Side Music Джамалом Рує. Ви здивуєтеся: що ж такого у цьому мастерингу? Він особливий, бо музика дихає абсолютно в унісон, незважаючи на те, що реально накопичення матеріалу відбувалося в різних київських студіях – РКПІ, „Звукоцех", Lipkyzvukozapys, ManGo Music. Тут хочемо подякувати й Олександрові Дворецькому, який відповідав за зведення музичного матеріалу. І наостанок, знову приємно відзначити мінімалізм і легкість, водночас фірмовість обкладинки альбому, яку розробила Patoka Studio.

Що ж, грудень 2016 року може бути різним, головне, він лишається музичним в Україні – разом із Panivalkova.

Ірина Плехова, Київ

МУЗИКА

Театр громадських дій

Культурний ландшафт постреволюційної України

Центр мистецької суспільної рефлексії ще 6–7 років тому був в актуальному образотворчому мистецтві. Саме у цій галузі склалася тоді найбільш плідна творча ситуація і сприятливі інституційні обставини – робота Центру Сороса вже кристалізувала два покоління художньої сцени, Пінчук-Арт-Центр уже задав міжнародну планку, а Мистецький Арсенал увійшов в зеніт свого впливу, ставши найпомітнішим майданчиком арт-процесу України. Художники критикували культуру споживання і продавали свої роботи за „дорого", в останній хвилі постмодерної деконструкції вони гралися з майже декоративними (як здавалося тоді) рештками візуального радянського спадку і задавали тон суспільним оцінкам політики, соціального життя, історії...

Ідіть у театр

Сьогодні ж найактивніша зона росту і мистецького процесу перемістилася у театр. Цього разу не завдяки обставинам, а всупереч: заряд революційної активності вилився в освітній і культурний активізм і спричинив народження цілої низки нових театральних ініціатив і проектів, котрі, залишивши класику великим академічним сценам, взялися за нас сьогоднішніх. Часто без наміру чи можливості вселенських узагальнень, втім, нинішні театрали найуважніше серед вітчизняних митців вдивляються в очі сучасників, роблять найчесніші висновки і викрикують їх найшвидше – тому і вирвалися в авангард. Словом, якщо ви хочете відчути, хто такі сьогоднішні українці – ідіть у театр.

Найпомітніший феномен постреволюційного часу – столичний театр „Золоті ворота" під орудою режисера Стаса Жиркова. Малесенький підвальний зал на Липках уже став місцем паломництва столичної публіки, постановки театру зібрали солідну колекцію премій і фестивальних нагород, а створені у копродукції з київським Молодим театром та з Івано-Франківським обласним театром „Сталкери" і „Слава героям" уже об'їхали, без перебільшення, всю Україну.

Фірмовий стиль режисера – сплав психологізму і гротеску або ж естрадності КВНівського штибу і гойдалки від страждання до сміху і назад – чим швидше, тим краще.

Стасу – 30. Його публіці переважно так само. У черзі в зал студенти чергуються з журналістами, політиками, бізнесменами... говорять про війну чи політику... Міркують про це на сцені, перед сценою, після сцени...

Акторський вибух

Найбільш нашумілі роботи Стаса – п'єси іншого молодого українця, львів'янина Павла Ар'є. Історію з життя в Чорнобильській зоні „На початку і наприкінці часів" поставили в шести українських театрах, а також у Німеччині. Найпершу ж інсценізацію української п'єси на сцені свого театру у Москві здійснив Роман Віктюк. Ну а п'єса про головний історично-психологічний конфлікт сучасної України „Слава героям" за один рік з'явилася на 4-х сценах. Драматург і театральний активіст, Павло живе навпіл в Україні і в Німеччині. А ставши художнім керівником львівського Театру Лесі Українки, не тільки провокує і розбурхує мистецьке життя міста, але і прищеплює місцевій сцені новітні західні ідеї та форми.

Успіх вистави „Сталкери" – це резонанс драматурга, режисера і блискучої актриси. Баба Пріся – безперечно, найзнаковіша роль Ірми Вітовської, акторський вибух, який відкрив нову сторінку у її сценічному житті. Ірма утвердилася як велика актриса без жодних жанрових обмежень. Вона довела, що не тільки телесеріали, але і театральна сцена може народжувати зірок. Вона розпочала низку незалежних театральних і соціальних проектів як актриса і громадський активіст та як продюсер (вистава „Оскар і рожева пані" отримала премію рейтингу „Благодійник року",

а кілька інших театральних проектів працюють у продюсерському супроводі команди Вітовської).

Без даху над головою, але з ідеями в голові

Театральний землетрус останніх двох років вивів на сцену цілу низку молодих акторів, котрим поки не знайшлося місця на сценах великих репертуарних театрів, або які проявилися у незалежних театральних проектах зовсім по-новому. Справжній парад яскравих сценічних робіт і нових імен – вистава „Наш клас" за п'єсою Тадеуша Слободзянека. Режисер Сергій Перехрест (прийшов до театру з бізнесу) разом із колом акторів-однодумців (об'єднання ХЛАМ – художники, літератори, актори і музиканти театру) створив пронизливу, щиру, динамічну і напрочуд живу виставу, котра крізь призму найдраматичнішої сторінки польської історії у часи Другої світової (участь поляків у знищенні євреїв у містечку Єдвабне) напряму звертається до сучасних українських політичних та етичних викликів.

Після закриття центру „Дія" вистава опинилася без сцени і даху над головою, але залишилася найпотужнішою театральною роботою сезону в Україні.

Ну а найбільш яскравим системним виявом тектонічних процесів усередині українського суспільства і театрального середовища – інституційним виявом – став „Дикий театр": без даху над головою, але з ідеями в голові; без жанрових рамок, оксамитових крісел, але з майже панківською енергією протесту і самовияву. Продюсерська ініціатива кількох „диких" і завзятих театралів під орудою Ярослави Кравченко спершу взяла під свій бренд прокат уже відрепетируваної вистави Максима Голенка за п'єсою Наталі Ворожбит „Вій 2.0", а за рік у портфелі нового театру є вже кілька власних постановок підкреслено соціального звучання („Попи, мєнти, бабло, баби", „Бути знизу") і ціла низка проектів-сателітів, які прагнуть опинитися під спільною парасолькою новонародженого бренду „Дикого театру".

Не самим театром

Міжнародною мистецькою вітриною України вже упродовж багатьох років залишається театр „Дах" і музичні проекти Влада Троїцького. Деміург-креатор Троїцький уже

показав свою історію про тоталітарно-тотальну в'язницю „Собача будка" на різних сценах Європи. „Іов" – музичний експеримент для препарованого роялю, дихання, стогонів, ритмів і пронизливого голосу, узагальнений жанром „нова опера" – починає свої закордонні мандри із Гданського Шекспірівського Театру. А от колективи „ДахаБраха" і „Дах Доттерс" уже завоювали постійних шанувальників на різних континентах – від Бразилії та Мексики до Нової Зеландії або, скажімо, Швеції. Фольклорно-медитативний або гротескно-феміністичний український образ на сцені, виявляється, однаково легко сприймають в усьому світі. Застати артистів Троїцького у Києві практично неможливо!

Звісно, українська культура нині живе не самим лише театром!

„Океан Ельзи", який, здавалось би, уже давно перейшов із розряду

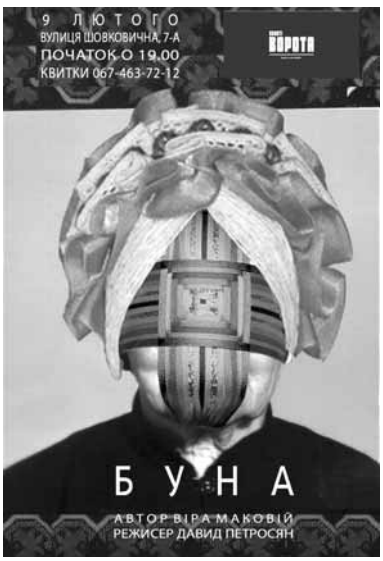

моди до розділу консервативної класики і... політики, підпрацьовує національним символом, збираючи по всій Україні рекордні стадіони і фб-відгуки про „народження нації прямо на концерті". Андрій Хливнюк, Джамала, ONUKA з лави естетської альтернативи виросли до статусу головних облич популярної сцени. (За що мають дякувати не тільки власному таланту, а й історичному вичерпанню теми російських гастролерів і загалом пластикової гламурної попси. Врешті, представляти Україну на „Євробачення" таки поїхала Джамала, а не „Не ангели"...)

Лекції – нова міська розвага

У середовищі великих міст хіпстерська мода на юних інтелектуалів-бороданів і дівчаток-естеток у розтягнутих светрах, на щастя, пішла далі і вилилася у справжній бум „тотальної освіти" – у кожному підвалі тепер не бари, а лофти, коворкінги, арт-платформи, хаби, де читають лекції про все – від урбанізму і архітектурної теорії до політичної історії, кулінарії, фотографії, екології і ще бозна-чого... І, виявляється, їх є кому слухати! Лекції – нова міська розвага.

Як, виявляється, є кому приходити і на виступи цимбаліста-мінімаліста Луїджі Гаджеро чи на цілу ніч безперервного виконання творів Філіпа Гласса. Феномен музичної агенції „Ухо" – це разючий приклад того, як можна буквально з нуля не тільки організувати концерти сучасної академічної музики, не просто привезти нікому у нас не відомих закордонних виконавців, але і буквально створити віддану аудиторію для доти практично не знаного у нас жанру.

В усьому цьому броунівському культурному русі, звісно, поступово народжуються твори, які можуть гідно репрезентувати Україну світові. Але головне, на мій погляд, у самому процесі, який змінює нас, який сприяє розвитку і який, врешті, стає головним привабливим фактором культурного експорту – експорту мистецької енергії. У Берлін чи у Барселону сотні тисяч молодих людей приїжджають зануритися в життя, підслухати ідеї, отримати творчий імпульс або просто творити. З Україною, із Києвом поступово відбувається те ж саме. І дуже радісно, що ця творча зміна, це вивільнення креативної енергії вже не залежить від міністерств, парламенту чи президента.

Олексій Ананов, Київ

Ї.глава – У.країна

При вході у літак рейсу Київ – Прага лежать стоси газет, беру найближчу до себе, на першій сторінці відразу ж заголовок – „Ї.главі – 20". Ледь посміхаюся, бо лечу я саме туди, а фестиваль мене зустрічає ще в Києві.

Їглава – містечко на межі Богемії і Моравії, майже посередині між Брном і Прагою. Про Їглаву найчастіше згадують у двох контекстах. Перше – це щорічний фестиваль документального кіно „Ї.глава". Локальна ініціатива 17-річного студента Марека Говорки та його друзів, яким 20 років тому захотілося додати в своє пасивне місто трохи культурного життя і влаштувати покази документальних фільмів, встигла розростися до неймовірних масштабів й набути статусу міжнародного фестивалю. Друге – це густі чеські ліси, серед яких ховаються Їглава й дивні психотропні гриби псилоцибе Bohemica, які, зрештою, теж можуть забезпечити красиве кіно й незабутні враження.

„Ї.глава" майже не має аналогів у Чехії, саме в Їглаві сформувалося розуміння чехів про авторський документальний фільм, як результат – у чеських кінотеатрах ледь не щодня можна знайти в програмі й неігрове кіно. Окрім Їглави, доккіно демонструється на фестивалі „Один світ", який, проте, відбирає у програму лише правозахисні фільми, чим суттєво обмежує як свою програму, так і коло глядачів. До того ж, „Ї.глава" встигла стати відомим і потужним майданчиком для професіоналів кіно, для яких тут готують паралельну велику індастрі-програму.

Юрай Горват, автор плакату для цьогорічного ювілейного двадцятого фестивалю, ставить питання: „Що ми несемо в себе за спиною?", метафоризуючи цим самим не лише здобутки й програші сучасного документального кіно, а й розвиток суспільства загалом. Продовжували цю ідею й мистецькі об'єкти, розміщені біля всіх фестивальних локацій: порожні полиці з супермаркету, де кожен міг лишити все, що йому більше не потрібно, чи, навпаки, знайти для себе щось потрібне, що вже не є доречним для іншого. Співчуття і розуміння загалом червоною ниткою проходили крізь усі фільми, про що б вони не були – про війну, біженців, людей з особливими потребами чи вибори у США. Гостями фестивалю були Ісландія й російське авангардне кіно, музичну програму сформували маленькі квартирники й великі рок-концерти в католицьких храмах, а в день відкриття, дякуючи зусиллям Катержіни Шедої, заспівали навіть їглавські трамваї, адже їх заповнили музиканти з усієї Чехії, щоб зробити працівникам місцевих заводів трохи приємнішою дорогу на роботу.

Українські режисери чомусь послідовно ігнорують участь у цьому чи не найбільшому фестивалі Центрально-Східної Європи, і якщо минулого року у програмі не було жодної нашої стрічки, то цього року таки приблудив короткометражний фільм „Міст" молодих режисерів Юлії Носач, Олени Москальчук та Дмитра Бурка, переможець однієї з секцій цьогорічного українського фестивалю „86". У восьмихвилинному кіноесеї автори намагаються розповісти історію закинутого Рибальського мосту в Києві, використовуючи при цьому анімацію, аерозйомку й навіть архівні кадри 1961 року. Погляд на Київ із висоти пташиного польоту вже сам по собі не може не захоплювати мімімішністю, а щоб красивостей не здалося

мало, автори домальовують мосту ангельські крила, а Дніпру – ніжних китів. Добрий хід, який перетворює документальну зйомку на хіпстерський артбук. Камера зупиняється на окремих відвідувачах мосту, які приходять сюди фотографуватися та їсти. Фотосесія зі скрипкою, без скрипки, вигнуті тіла дівчат, що завмерли перед дулом айфона чи самсунґа. Хлопець у вузьких джинсах, що приходить на міст їсти шпроти, і інший, який святкує на мосту дні народження, дівчина, що годує на мосту биточками й картоплею свого нареченого, майбутнього моряка. Після закінчення фільму лишається стрічаю на показі українську команду молодих режисерів, вони захоплені й розгублені водночас, нарікають, що не змогли потрапити на кілька показів через велику кількість відвідувачів, що не всі фільми супроводжуються англійськими субтитрами, що постійно забувають брати на вході навушники й потім нічого не розуміють на обговореннях. Ідемо разом на чеську стрічку „Люби мене, якщо зможеш", яка отримує Приз глядацьких симпатій, багато сміємося і радіємо, а я вчуся перекладати синхронно дискусію на кілька одночасно підставлених вух. Їглава в ці дні й справді мов великий кіновулик.

історик Мартін Ц. Путна та його молодий супутник, український історик Радко Мокрик. Команда на чолі з режисером Радімом Шпачеком робить коло Київ – Львів – Дрогобич – Чернівці – Одеса та знімає розважально-історичний фільм „Україно, не злися". Однак злитися можна вже хоча б тому, що цей абсолютно телевізійний продукт хтось називає документальним фільмом. З перших кадрів Мартін Путна розгулює в солом'яному капелюсі Трухановим островом і запитує оголених киян, чи вони вважають себе росіянами чи українцями, після чого проводить годинний екскурс найважливішими ві-

„Назад до землі"

„Покажи мені війну"

відчуття того, що було все й надто багато, але насправді не було нічого. Для перемоги цього всього було, очевидно, замало.

Фільми в Їглаві демонструються одночасно в понад десяти локаціях. Щоб глядачі не блукали, всі центри пов'язані між собою білою лінією на асфальті. „Слідуй за білою стрічкою і не заблукаєш!" стає основним гаслом для кількох тисяч відвідувачів на кілька фестивальних днів. Перебігаючи з одного місця на інше, помічаю в темряві команду Docudays. У дівчат щойно закінчилася презентація, був повен зал, красивий каталог і червоне вино, залишки якого вони, щасливі, тепер і допивають на тротуарі. Трохи далі в міській пивоварні розмовляють Геннадій Кофман, програмний директор Docudays, і Філіп Ремунда, чеський режисер, який минулого року здивував Їглаву своїм баченням війни в Україні, обговорюють новий фільм Андрія Загданського. Наступного року можемо сподіватися на вихід нової українсько-американської стрічки про київського художника та його глухого сина, яким довелося емігрувати до Праги й починати творче й особисте життя спочатку. Ще іншого дня зу-

І хоча українських бджілок на фестивалі не надто багато, проте України очима неукраїнців у програмі фестивалю було достатньо.

Американський експериментальний режисер Білл Моррісон представив родинну реліквію, фільм „Назад до землі" про програму поселення євреїв на спорожнілих територіях України, Криму та Росії в 20-х роках XX ст., що фінансувалася з грошей одного американського фонду. У 1927 році дідусь режисера вирушає в Радянський Союз подивитися, як використовуються гроші, як прижилися євреї й чим займаються, і відзнімає шістнадцятиміліметровою камерою понад 1000 футів плівки. Моррісон реставрує і трохи перемонтовує пропагандистський фільм дідуся, прибираючи з нього коментарі та звук, лишаючи тільки сухі факти й красиві кадри полів, будиночків, усміхнених селян і членів делегації. На фінальних титрах мимоволі здригаюся від думки, що вже через рік ці поселення будуть розформовані, а їхніх членів відправлять на Сибір чи розстріляють на місці.

У подорож уже сучасною Україною вирушає чеський популярний

хами історії України, розбавленими коментарями від Юрія Андруховича, Оксани Забужко чи Миколи Климчука. Ось була Київська Русь, потім Галицька Русь, козаки, Переяславська рада, Малоросія, Радянський Союз, терор. Якщо спершу чеська публіка ще із зацікавленням вислуховувала рефлексії українців стосовно їхнього походження, та вже десь на козаках більшість почала нервово совати на стільцях, перешіптуватися й діставати телефони. Годину споглядати майже стокові пейзажі України під кошлаті розповіді українських інтелектуалів – сумнівне задоволення, особливо на хорошому кінофестивалі.

Фільм „Сліпий Гулівер" чеського письменника Мартіна Ришавого, відомого за кількома успішними романами з життя Росії („Подорожі на Сибір" і „Врач"), уже з перших кадрів демонструє багато схожого з авторовою прозовою творчістю. Концентрована кількість літературних образів, насичена метафоричність і притчевість, різкі зміни кадрів і ситуацій; „письменник, що навчився монтувати", перешіптується хтось позаду, і з цим складно не

погодитися. Головний герой приходить на перевірку до окуліста, виявляється, в нього уже давно поганий зір й зовсім викривлене сприйняття дійсності. З ординації лікаря ми відразу ж переміщаємося на один із донбаських стадіонів, де готуються до святкувань 9 Травня. Камера фіксує жовто-блакитні сидіння, дві команди: одні в червоному – більшовики, інші в чорному – зло, демон, Гітлер. Чорні на чолі з Гітлером наступають з одного боку, червоні – з іншого, часом сонце засліплює камеру й зображення розмивається, лікар міняє скельця в окулярах і ми проходжаємося Майданом між

„Байка"

бойовими наметами, потім опиняємося на демонстрації в Донецьку, перелітаємо кудись далеко в Якутію, де в закинутому селі лишився закинутий самовар. „Як же вони воюють одне з одним, коли кожна сім'я – це суцільний українсько-російський мікс?" – запитують герої, а рибаки дістають із води сітки з рибою, на Майдані лежать рядочками загиблі від кулі снайпера, бараки ГУЛАГу змінюються купе потяга, де напівбожевільний чоловік розкладає карти таро й пояснює, що значить кожна з них, де любов, де слава, де смерть. Головні герої подорожують Україною і Росією, бачать любов, смерть, славу й засліплення славою, намагаються наводити різкість і не викривляти дійсність, паралельно окуліст намагається підібрати пацієнту окуляри, які б подавали максимально точне зображення, аж доки той не виходить з лікарні з геть іншим поглядом на світ, ніби глядач після катарсису від побаченого на екрані виходить на стемнілу вулицю Їглави.

Словацька фотограф і режисер Луція Баб'якова-Німцова не вперше знімає кіно про Україну, але цього разу вони з шотландським музикантом Шолто Доббі вирушають досліджувати музичний фольклор Закарпаття. „Байка" – це чергування звуків, пісень, мелодій та аж фотографічно детальне статичне зображення дійсності. Перед камерою миготять обличчя різного віку, змінюються пейзажі й інтер'єри, застілля змінюють гори, гори – дороги, дороги – застілля, а спів триває й не спиняється. Простонародна опера, складена з народних пісень, гірського гард-кор-репу чи сороміцького карпатського хіп-хопу потішить вухо не одного меломана.

А з гір знову до війни. Студент ФАМУ Зденєк Халоупка презентував у

„Сліпий Гулівер"

Їглаві свій повнометражний студентський фільм „Покажи мені війну" про українського фіксера – людину, що супроводжує закордонних журналістів у зону військових дій. Журналіст на війні – тема стара, як сам світ журналістів і воєн. Присутність на лінії фронту красивої колумбійської журналістки з червоними нігтями й губками здається абсурдною вже від самого початку, та абсурдність лише наростає разом із вимогами колумбійки показати їй справжню війну. Квіти краще знімайте, що вас усіх тільки руїни цікавлять, чуємо кілька разів крик душі місцевих жителів, які з усіх сил намагаються внести в своє розбомблене життя хоч трішки краси й цивільного затишку, які, проте, аж ніяк не цікавлять журналістів. Режисер, слідуючи за фіксером, побував по обидва боки фронту, як у штабі українських військових, так і проросійських сил. „От у нас там українська держава розвивається", – показує на загорожу зі свинями вояк ДНР. „От як тільки вона трішки підросте, ми почнемо їх потроху вирізати", – продовжує холоднокровно. Ми бачимо війну очима фіксера, який, за правилами BBC, має бути незаанґажованим і жодним чином не втручатися й не коментувати все, що відбувається на його очах. Колумбійка знімає війну й задоволена повертається додому. Інтерес до подій на Донбасі поступово вщухає й фіксер вирушає шукати роботу в Польщі. А жінка з Донецька, мабуть, і далі щодня поливає квіти біля свого розбомбленого будинку.

Фестиваль закінчується, тисячі глядачів роз'їжджаються по домівках, відвозячи в своїх головах нові думки, нові ідеї й нові враження, а кіношники з новими силами приступають до нових проектів, щоб через рік зібратися знову у великій голові Їглави.

Кіно – це завжди маркер того, чим живе суспільство. Наявність стількох фільмів у програмі фестивалю сусідньої країни не може не тішити, але тривожним видається характер цього інтересу. У всіх стрічках бачимо Україну, давно знайому чеському глядачеві з випусків новин – війна, Майдан, історія українсько-російської дружби чи витоки сучасної ситуації двомовності, співоче й алкогольно-розгарячіле Закарпаття, яке ж колись було „їхнім". Єдиний повноцінний герой-українець, більш-менш чітку позицію якого можемо чути, – це фіксер, людина, що йде по свій прибуток, збайдужілий до всього, що відбувається довкола. І лише наш український фільм „Міст" показує ту Україну, до якої більшість із нас звикла, – Україну в джинсах, з хіпстерами й без війни, без фольклору й етнографії. Інтерес чехів до української екзотики – цілком зрозумілий, а от неінтерес українців до пропагування себе в світі ніяк не припиняє дивувати.

Тетяна Окопна, Київ

Коли цензура зайва

Юрій Винничук: Цензор снів, Харків, Фоліо, 2016.

Природно, що рівень попиту на твори певного письменника впливає на формування сучасного книжкового ринку – якщо купують книги того чи іншого автора, значить, потрібно його видавати більше і більше. І байдуже, що є чимало ризиків для видавців, пов'язаних зі зниженням рейтингів письменника чи погіршенням якості його роботи (особливо тоді, коли укладено договір на кілька років наперед і письменник хочеш-не-хочеш мусить щось написати, дуже часто – у певний термін), у випадку Юрія Винничука видавництвам нема за що переживати – його купували, купують і будуть це робити. У чому секрет?

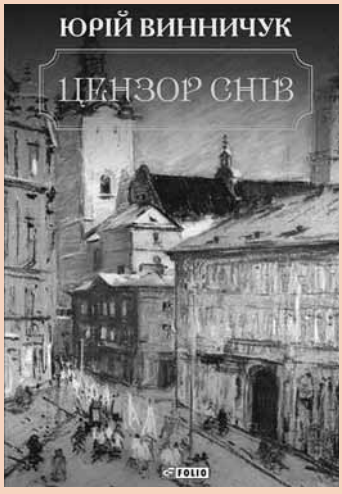

Після минулорічного „Аптекаря" (який, до речі, багато хто з критиків називав „невчасним романом" під час російсько-української війни) Винничук видає на-гора „Цензора снів" – історію, яка з перших сторінок змусить читача перевірити ще раз ім'я автора на обкладинці – чи ж справді це написав автор „Груш у тісті", „Мальви Ланди" чи „Танго смерті"? Все починається як розповідь про двадцятидворічного летуна (саме так його називає автор) Стефана, який у 1936 році летить над Балтійським морем і відчуває, що починає втрачати зір. Потім – фрагменти розмов про контрабандний багаж, який потрібно перевезти в Канаду, оповідні роздуми юнака в польоті над Атлантикою, описи деталей літака Avian. Читач знову ж подивиться на обкладинку – такитак, це не Річард Бах зі своїми „Ілюзіями", а Юрій Винничук. А де ж, власне, він? Відповідь – (увага, спойлер!) на сторінці 27, де Стефан, побачивши довговолосу білявку в одному з готелів, вигукує типово винничуківську фразу: „Курди молі, та нічого...". І тут починається вже давно знайомий нам стиль – дотепні фрази, приправлені тонким гумором (галичанам він буде особливо до вподоби, зважаючи на мову персонажів – пудло, шкандаль, пашталакати, спацер тощо), іронічні діалоги й жарти на тему життя-смерті, маса любовних утіх, заплутані сюжетні ходи (один із персонажів спочатку працює на НКВС, потім на гестапо, інший – на абвер, а опісля вирішує вдавати партизана), і що головне – чи не вперше серед усіх романів автора поміж тексту вміщено фото. Тут читач побачить довоєнний Львів, готелі „Краківський" (якого зараз уже майже ніхто й не пригадає) і „Жорж", „Віденську каварню" (місце збіговиськ картярів Львова й околиць), в'язнів Янівського концтабору (у тексті можна прослідкувати деякі перегуки з „Танго смерті", зокрема, історію про музик, які грали на інструментах, коли приїжджала перевірка або ж коли починалися розстріли), а також польське містечко Сянок, де відбувається чимало подій у романі.

Але повернімося до персонажів, яких, до речі, важко втримати в полі зору – надто швидко змінюються декорації, а з ними й погляди самих героїв. „Цензор снів" – це заплутаний клубок історій, виплутатися з якого можна лише наприкінці, полегшено видихнувши останню сторінку. Андреас (Андрій) та Стефан – двоє молодих хлопців, які опиняються по різні лінії фронту. Перший переслідує другого, навіть не здогадуючись про те, як несподівано можуть перетнутися їхні життєві дороги. Філософія Андреаса Попеля – підлабузництво, маніпуляція, займання вигідних позицій у відповідності до обставин, нестримна жага до керування, причому байдуже ким або чим – чужими жінками, персоналом, барами чи готелями. Йому потрібно якось виразитися, щоб знайти себе. У цьому випадку – через злість і тотальний обман, бо „в роздратуванні, яке виладновується в акцію насильства, людина реалізує свою приналежність до світу людей". За цим образом сховано звичайного пацюка-прилаштуванця, який готовий за золоту монету вбити людину, а опісля втекти, видаючи себе за героя (між іншим, цей образ автор почав виписувати в оповіданні для спільного з Сергієм Жаданом, Іреною Карпою, Олександром „Фоззі" Сидоренком, Максом Кідруком, Андрієм Кокотюхою та Володимиром Рафєєнком проекту „ДНК" (Харків: Клуб сімейного дозвілля, 2016) – герой Винничукового тексту – той самий пристосуванець і підлабузник Андреас Попель. Варто сказати, що оповідання Юрія Винничука у цьому дуже нерівному за якістю проекті – чи не найкраще. Створивши цього героя, Винничук продовжив його у власному, одноосібно написаному романі).

Стефан Шуберт – антипод Андреаса. Він уже й встиг побувати в цюпі (у романі ви майже не знайдете слова „в'язниця") через злочин, якого не скоював; облітав половину світу, перевозячи контрабанду; закохувався і втрачав своїх жінок; працював розвідником; здобував друзів і залишався їм вірним. І оце вміння бути вірним стає визначальним для Стефуня, філософія якого – віднайти правду за будь-яку ціну, в той час як Андреас прагне її заховати у найглибші закутки.

Тут можна говорити і про третього персонажа, який упродовж усього тексту залишається невидимим і безтілесним, але надто вже відчутним, щоб його оминути. Підлість. Винничук прописує її аж надто гостро і болісно, особливо коли розповідає про в'язнів концтабору, до яких приїхала перевірка: „...а в очах їхніх, коли зиркали у мій бік, чомусь зблискувала ненависть, хоча що я їм міг зробити поганого". Так міркує Андреас, який перед цим власноруч видав кількадесят євреїв поліції. І в цьому вбачається деяка наївність, з якою дитина, що ненароком розбила склянку, починає заперечувати свою вину. Тут автору окремий „респект" за те, що жалить так влучно, при цьому підбираючи правильні слова – нічого зайвого, все чітко і за фактом, а до фактів, до речі, Юрій Винничук дуже прискіпливий. Тут цензор носа не підточить.

То в чому ж секрет? Все просто – в перевірці. Себе. Своїх героїв. Фактів. І читачів.

Галина Сафроньєва, Львів

Зустріч під баобабом

Каїсе-дра росте, де хоче. Антологія африканської поезії. – Тернопіль: Крок, 2016. – 160 с.

Працювати із всуціль далекими одна від одної культурами – це щораз,

знайшовши подібність, аналогію, приємно дивуватися злиттю пазла, оригінальній, хоч місцями і штучній, припасованості абсолютно різних явищ. І українсько-африканська антологія „Каїсе-дра росте, де хоче" якраз до цього надається. Каїсе-дра – це поширений, традиційний у культурі багатьох африканських народів образ – найстаріше розлоге дерево (зазвичай баобаб), комунікаційний центр громади, у тіні якого зустрічаються, розв'язують суперечки, миряться, вирішують різні справи.

Словом, це так добре описаний у Мірча Еліаде рудимент (а почасти і сучасний його прояв) культу „пупа" світу, омфала, вертикального мірила, світового дерева, місця, де все починається та вирішується. У розмові з поеткою, авторкою ідеї та кураторкою кроскультурного мистецького проекту „Я на тебе чекатиму під каїсе-дра", у рамках якого і з'явилася антологія, Оксаною Куценко, ми, бавлячись, порівнювали це явище з нашими заповідними дубами, ринковими площами, майданом і навіть із ратушею чи дзвіницею. Але, боюся, на відміну від верлібрів, які ввійшли до книжки, це поняття неперекладне. Власне, ілюстраторка книжки Леся Синиченко сказала про цей проект більш ніж влучно: це нагода осягнути іншого, не прикриваючись прапорами толерантності, а відкриваючи щось прекрасне у вашій несхожості.

Упорядницею антології виступила Олена Гусейнова (вона ж – одна з учасниць) і відібрала для видання тексти десяти сучасних українських та десяти африканських поетів та поеток. І якщо з географією нашої поезії все-більш менш передбачувано, то що таке сучасна африканська поезія, як не дуже умовне поняття? Адже це поезія представників цілого континенту, в основному писана далеко не корінними мовами (французькою, англійською), часто нащадками експатів, людьми, для яких Африка стала домом і голосами яких вона здебільшого і говорить у сучасному світі. Тим цікавіше віднаходити її серцевину, різноманіття, пульс, бачити, що отак могли сказати тільки в Африці, і радіти такій автентиці, а ось так можуть написати будь-де, бо мова і форма сучасної поезії дедалі більш універсальна, вона може однаково промовляти до європейця чи азіата, і цьому теж можна тішитися. Як сказав на одних читаннях слухач: „поети все більше пишуть так, що незрозуміло, де ця поезія створена". Я не бачу в цьому проблеми, нехай цими питаннями більше опікується проза.

Якщо почати з „автентики", то першим під крону баобаба виходить Леопольд Седар Сенгор, сенегальський поет та політик, він і відкриває нам прикметники Африки, чорної жінки: оголеної, саванної, різкої, плідної, танцюючої, безжальної, тамтамної, обітованої. Він майстерно показує свою землю в усій красі, аж мимоволі думаєш: недаремно він став першим президентом Сенегалу (1960–1980), у його словах так багато репрезентативності, широкої оптики, ключових понять. Це у Сенгора йтиметься про дерево каїсе-дра, звідти, через французьку мову, воно помандрує антологіями далі.

Наступний – Мусаемура Зімунья – один із найпопулярніших сучасних зімбабвійських поетів, представлений у перекладах поеток з українського боку антології – Ганни Яновської та Олесі Мамчич. У короткій сильветці про автора йдеться: „Перші вірші публікував у шкільні та студентські роки. Це були поезії про народження дитини, приворотне зілля, підступних своячок, шолудивих собак, прикмети і мстивих духів, про перші любовні побачення". І справді, у його віршах читач знайде тему Африки – з танцями, ба-рра-банами, пристрастю, з прагненням нової свободи для своїх країн. Так само тут варто згадати одного з найбільш мовнограйливих – Акеема Ласісі, нігерійського поета, знавця літератури йоруба, синтезатора традиційних практик з англомовною поезією, відомого яскравістю своїх поетичних виступів, дехто навіть вважає їх чаклуванням. І, звісно, сюди ж пасуватимуть прозорі рядки іншого його земляка – Ремі Раджі (чи не єдиного африканця з цієї антології, що відвідав Україну як гість Львівського міжнародного літературного фестивалю у рамках Форуму видавців), що прагне розказати про пам'ять Африки: „Якщо поезія – це слово, / яке дає життя, / єднає плоть із духом в нові світи, / покажи мені, / що ховають русла річок / від мандрівного ока, / покажи мені / мавпячу стежку / серед армії дерев, / ліанами заарканених. / Розкажи мені, звідки вічні дороги / ведуть / родовід".

Безумовно, перерахувати особливості усіх закордонних авторів тут не випадає, скажу тільки, що інших, скажімо, Анну Келас чи Ізобель Діксон більше єднає емігрантська дистанція, з якої вони згадують свої африканські роки, а Джон Метієр та Абдельлатиф аль-Ляабі (до речі, арабськомовна „прем'єра" цієї книжки, у перекладі поетки Катріни Хаддад) показують плин своїх думок у міських пейзажах, різних за духом та розвитком, з розбоєм та спокоєм.

Оскільки українська частина представлена тут на правах господарів, то просто зазначу, що це яскраві та достойні автори, книжки та публікації яких не така вже й рідкість, більше важить, що кожен з них намагався представити свого африканського колегу чи свої думки про найспекотніший континент у цікавих коротеньких есеях, а подекуди й у тематиці власних віршів. Окрім уже тут згаданих, до книжки увійшли – Дмитро Лазуткін, Олег Коцарев, Олаф Клеменсон, Галина Ткачук і Тарас Малкович.

Юлія Стахівська, Житомир

Про що говорить непочутий Донбас

Кульчицький Станіслав, Якубова Лариса. Триста років самотності: український Донбас у пошуках смислів і Батьківщини, Київ, Кліо, 2016, 720 с.

Важливо, що разом із художніми та публіцистичними виданнями в український книжковий простір потрапляють також наукові дослідження, присвячені темі Донбасу, адже саме на їхній основі, хай навіть і опосередковано, в суспільній свідомості формується уявлення про

питому українськість наших східних теренів. До таких книг, зокрема, належить колективна робота провідних українських істориків Станіслава Кульчицького та Лариси Якубової „Триста років самотності: український Донбас у пошуках смислів і Батьківщини". Це видання – значно більше, ніж чергові краєзнавчі замальовки чи політичний памфлет. Про панорамність мислення дослідників свідчить широкий часовий проміжок, охоплений у книзі, – від початків колонізації Дикого Поля у

XVI ст. й аж до наших днів. Вражає обсяг матеріалу, опрацьованого авторами, включно зі статистичними даними, що стосуються найрізноманітніших сфер життя (демографічна ситуація, виробничі потужності, сільськогосподарські роботи тощо). Особливу увагу приділено історії Донбасу XX ст., поміж іншим і реставрації пам'яті про справжнє минуле краю, довго приховуване за лаштунками радянської та пострадянської пропаганди, – Голодомор, репресії, експлуатація робітництва та технічної інтелігенції, боротьба з відродженням національної та релігійної свідомості. Разом із тим, автори незмінно тримають руку на пульсі часу й не забувають про теперішню ситуацію на Донеччині та Луганщині, роз'яснюючи її причини й витоки, ламаючи різнополюсні стереотипи про Донбас – і як анклав „русского мира", і як годувальника всієї України. Зрозуміла, неускладнена мова видання робить його доступним не лише науковцям, а й усім, кому болить нинішнє, минуле та прийдешнє українського Донбасу.

Ольга Максимчук, Київ

Як не загубитися в часі

Таня Малярчук. Забуття, Львів, Видавництво Старого Лева, 2016, 256 с.

Поява нового роману Тані Малярчук укотре засвідчує поворот у сучукрліті останніх років: писати про те, що насправді відбулося й забулося. Такий поворот не означає дефіциту авторської фантазії, а радше увиразнює потребу нашого суспільства в текстах, які би протягували ниточку до силоміць розчавленого й витісненого минулого.

Письменник, який працює в історичному жанрі, має вибір: або реконструювати епоху, яка його цікавить, жонглюючи вигаданими героями, як зробила, наприклад, Софія Андрухович у „Фелікс Австрії", або описувати реальні події та життя відомих людей того чи іншого часу. Здавалось би, Таня Малярчук обрала другий підхід до написання історичної прози, адже левова частка книжки – про українського історика й соціолога В'ячеслава Липинського, який, народившись поляком, став теоретиком українського консерватизму і одним із будівничих Української держави. Проте цікаво переплетені сюжетні лінії все ж позбавляють авторку ярлика історичного романіста.

„Я лежала в повній тиші і слухала свій страх зникнути. Він шалено гупав усередині, вибивався назовні, але я міцно зціплювала зуби і притискала руками плато грудей, щоб не сталося розколу. Мій страх не мав права звідти вирватися". Ці кілька рядків сповна передають головну думку „Забуття". Його героїня, молода письменниця, страждає від незрозумілого психічного розладу, який супроводжується дивними нападами, що їх сама вона називає „серцем у горлі". Ні лікарі, ні близькі причини їм не бачать: дівчина є фізично здоровою й цілком реалізована в житті – як професійному, так і особистому.

Мелодраматичні колізії сюжету спонукають читача й справді шукати причини цієї хвороби саме в особистому житті, яке у героїні до кінця роману не складається. Але для Тані Малярчук таке бачення ситуації надто банальне. На перший план вона висуває питання власного „Я" і життєвого вибору. Троє золотоволосих чоловіків, які були в житті героїні, радше збили її з вірного шляху, зробили „королевою плісняви", ніж подарували особисте щастя. Тому не лишається нічого, окрім як відректися їх усіх і зайнятися пошуком самої себе. І тут Таня Малярчук піднімає дражливе ще з часів Ольги Кобилянської питання: бути жінкою чи бути людиною? Врешті-решт, це одне й те саме, чи ні? І виявляється, що бути людиною означає набагато більше; це бути самодостатньою, жити і творити. Останнє найбільш важливе, саме воно дозволяє залишити щось після себе, не зникнути, що є найбільшим страхом, описаним у цій книжці. Здавалося б, страх вийти на вулицю, який переслідує дівчину, – це страх жити, бути, та насправді все навпаки – це страх-небути, загубитися у житті, залишитися непомітною і врешті забутися.

Серед усього цього хаосу в житті героїні і з'являється В'ячеслав (він же Вацлав) Липинський, поляк, що назвав себе українцем, видатний філософ, соціолог, історик та політик. Захоплення його життям для героїні є випадковим, бо пов'язує обох лише спільна дата народження. Натомість Таня Малярчук вивчає біографію діяча з майже професійним завзяттям. Щоб написати роман, вона опрацювала низку джерел, серед яких і твори самого Липинського, і листування з ним, що проливає світло на його оточення, і не менш цікаві щоденники українського мецената й публіциста Євгена Чикаленка, що є свідченням доби. Завдяки інформації, почерпнутій з джерел, роман отримує контекст, і читач може скласти уявлення про сили, які брали участь у визвольних змаганнях початку XX ст. На тлі більшості тогочасних українських політичних діячів Липинський вигідно

виділяється, адже відстоює самостійність України, а не її автономію. Хоча не бракує роману й суб'єктивності. Малярчук досить вільно інтерпретує оцінні судження зі щоденників Чикаленка. Звідси й пасажі про божевільного Франка, пліткаря Назарука, істерика Винниченка, чи бездушного й нетактовного, хоч і геніального, Грушевського. Очевидно, що автором таких означень є автор щоденників, але Таня Малярчук подає їх як самі собою зрозумілі істини. З Чикаленком пов'язана й інша особливість роману. Харизматичний та активний, він як дійова особа блискавично затьмарює самого Липинського. Особливо це помітно у фрагменті про приїзд до Києва Франка та зустріч української інтелігенції в еміграції. Поступово Липинський перестає бути опорною точкою оповіді. З його боку відчувається мало рефлексії, окрім, хіба, ненароком кинутої фрази про українців як „анархічну націю, не здатну до державного життя".

Несамостійність і пасивність головного героя авторка компенсує введенням у сюжет контрастних йому за цінностями персонажів. Це – рідні дідусь і бабуся дівчини-письменниці, які, на противагу Липинському, що боровся за майбутнє, а часом навіть сам із собою, обрали дрібне, безпечне й зовсім не героїчне життя, нічого, окрім дітей, після себе не залишили й приречені для історії стати безіменними. Мабуть, Тані Малярчук вони вдалися найкраще, бо їхні мотиви зрозумілі, а образи впізнавані. Життя цих маленьких людей увиразнює основну метафору, яка наскрізною ниткою проходить через увесь твір: і баба-„силачка" Соня, і дід Бомчик, і В'ячеслав Липинський – усі вони раніше чи пізніше опиняться в череві синього кита, а точніше, в часі, що поглинає все. Вони забудуться, однак ті, які прагнули щось після себе лишити, мають усе ж шанс бути порятованими від забуття.

Звісно, роман можна розглядати як експеримент у творчості письменниці, адже досі вона писала інакше й про інше, проте в цілому його потенційне значення ширше. Це спосіб звернутися до не таких уже й давніх сторінок історії, а для фахових істориків це ще й привід вийти за межі суто академічного середовища, щоб обговорити цікаві для громадськості питання. Роман Тані Малярчук, безумовно, вартий того, аби такий вихід відбувся.

Олена Гриньків, Львів

Неборок-2: між психоделією та неокласицизмом

„Neborock-DVA", Івано-Франківськ, Лілея-НВ, 2016.

„Neborock-DVA" – це не лише збірка вибраних віршів Віктора Неборака, доповнених десятком нових творів, а й диск, на якому поезія Неборака звучить у лірично-психоделічному музичному супроводі. Для тих, хто більш-менш знайомий з творчістю Неборака, цей проект може бути цінним саме музичною частиною. Напевно, незвична для поетичної збірки назва „Neborock-DVA" якраз і має на меті привернути увагу до диска, вклеєного до третьої сторінки обкладинки.

Для молодшого покоління, мабуть, треба пояснити, звідки взялася цифра 2 у назві. Приблизно двадцять років тому Неборак спільно з музикантами львівських рок-груп записав на варшавській студії „Кока Records" касету „Страхітливі уродини". Той проект мав назву „Nebo-rock", а касета, наскільки мені відомо, була першим музично-поетичним альбомом українського поета, згодом до такої форми співпраці з музикантами стали вдаватися Юрій Покальчук, Юрій Андрухович, Галина Крук, а за ними підтягнулися й інші поети. В Україні „Страхітливі уродини" теж виходили, але пізніше, у серії „Легенди українського року", що її упорядкував Олександр Євтушенко.

Порівняно з тим першим альбомом, що був досить-таки жорстким, „Neborock-DVA" м'якший, хоча все одно не попсовий. Його доречно розділити на три частини: перша частина (композиції „Інтро" та „Ляля Бо") – записи, зроблені без участі Неборака; друга частина („Людина", „Шаман", „Крик", „Революція") – записи за участю Неборака, але без скрипаля Василя Попадюка; третя частина („Вечеря", „Тварюка", „Ангел") – записи з Попадюком. Треба сказати, що Попадюк додав цьому проектові чуттєвості, вишуканості. В післямові до книжки Неборак зауважує, що Попадюк зіграв свої партії спонтанно, без дублів, бо мав тільки півгодини часу. Неймовірний майстер.

Але не лише задля Попадюка варто слухати цей альбом. Мені, наприклад, дуже подобається „Ляля Бо", в якій Попадюка немає. На першому альбомі „Небороку" вірш „Ляля Бо" теж звучить, але в іншій музичній інтерпретації – напористішій, жорсткішій, ритмічнішій. А в „Небороці-2" „Ляля Бо" спокійна, але в'язка, тягуча. Згодом та в'язкість розбудовується у потужне, майже симфонічне звучання. Плюс дуже органічна, місцями

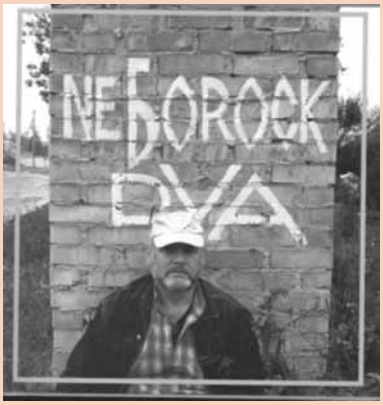

страшенно меланхолійна партія вокалу у виконанні Юрія Ющенка (Юші) – колись духовика груп „Пам'ятка архітектури" й „Очеретяний кварк", Неборак описав його як вуличного музиканта в одному з віршів, пам'яті Юші присвячено цей диск.

Окремо можна виділити й інші композиції. „Вечеря", незважаючи на простацький текст з лубковим сюжетом, звучить колоритно завдяки вплетеним у мелодію східним мотивам, зіграній на синтезаторах партії, що імітує звучання дудука. А у „Тварюці" переконливо звучить і вокал Неборака, який в інших композиціях є радше мелодекламацією.

„Неборок-2" створений іншим складом, ніж перший альбом. Крім Неборака, в обох проектах присутній лише Роман Чайка (соло-гітара). Основна музична роль у „Небороці-2" належить Олегові Сукові (Джону), який виступив як композитор (поруч з Небораком), аранжувальник і звукорежисер, записав партії бас-гітари, гітари і клавішних. В окремих композиціях з'являються музиканти групи „Пам'ятка архітектури", Соломія Чубай та інші. Для меломанів альбом має бути цікавим, для фанатів „Собак у космосі" – напевно ні.

Щодо книжки, то у ній знайшлося місце передовсім для тих текстів Неборака, які можна назвати екзистенційними. Центральна тема більшості поезій – людина, її природа і сутність. Не знайдемо тут текстів, що стали шлягерами, з-поміж численних Неборакових віршів про жінку тут надибаємо хіба що два тексти, та й то тому, що один

з них звучить на диску, а інший – досі не був друкованим. Напевно, нема у збірці приватних віршів, яких Неборак понаписував теж немало, та й бубабістських викрутасів, звісно, теж нема. Натомість є людська багатоликість, багато Бога, неба, є біси й ангели, тварини у людській подобі. До збірки також включено ті твори, що звучать на диску (за винятком „Лялі Бо", текст якої напевно не вписувався в загальну концепцію збірки), і низка нових віршів.

Більшість нових поезій написано в манері, яку можна назвати неокласицистичною. В таких віршах („Камінчики", „Найдивовижніше – це те...", „Життя влітку", „Хмара вимовляється похмуро...") поет начебто знаходить внутрішню рівновагу, гармонію, якої упродовж збірки було зовсім небагато. Але настрій Свідзинського чи Рильського раптово перемикається на батярську пісеньку тридцятирічної давнини – „Сюжет (версія юнацького вірша)". Співець гармонії і ладу – то лише одна з епізодичних іпостасей Неборака, явно не найпомітніша. Принаймні так виглядає наразі. А далі, як кажуть, поживемо – побачимо.

Ігор Котик, Львів

„Листи-як-вірші" на тлі епохи, приватних історій, інтернету

Маріанна Кіяновська / Мар'яна Савка. Листи з Литви / Листи зі Львова, Львів, Видавництво Старого Лева, 2016, 139 с.

Поетична збірка відразу від двох авторок Маріанни Кіяновської та Мар'яни Савки з'явилася унаслідок фейсбук-листування у листопаді–грудні 2015-го між двох міст: литовської Паланги та українського Львова. Тобто письменниці від першого листа підпускали читачів упритул до приватної історії, адже соціальні мережі дозволяють реагувати й коментувати написане. Відкритість літератури дала поштовх до появи багатьох інтернет-текстів, однак цей дует – найцікавіший, а плід співпраці справді має високу художню цінність. Тексти у збірці не потребують додаткових роз'яснених контекстів, адже вони розгортаються на тлі сучасності: „Зненацька усвідомилось: це ж міст / Ми прокладаєм, в'ються серпантином / Листи-як-вірші, та насправді це / Веселка простором і часом".

Для Маріанни листи – розповідь про нові литовські досвіди та пригадування свого Львова – давнього, рідного, студентського. Оскільки письменниця перебуває у незвичних для себе реаліях – вона заглиблюється у деталі повсякдення, ділиться тим, де вона живе та як, про застуду, що її наздоганяє, роботу над письмом і перекладами, прогулянки різними містами. Час листування припадає на чергову річницю знайомства письменниць та день народження Кіяновської. Оскільки авторки – давні подруги, вони постійно наголошують на кількості спільного, для них важливо зрозуміти: яким є це дружнє минуле „Ми із тобою, Ясько, досі дві / Студенточки із сонцем в голові". Для Мар'яни вірші-листи – можливість відволіктись від видавничої діяльності, догляду за дитиною, побуту та підсумувати день і власні почуття. Поетична форма не обмежує авторок – вони ставлять питання,

використовують їх як інформаційний ресурс, творять мистецтво. Насправді це листи про те, що дає сили обом триматись у їхніх непростих життєвих обставинах. Так, письменниці переповідають своє ставлення щодо актуальних подій, того, чим вони живуть і переймаються, діляться світовідчуттями, власною філософією письма, перекладу, віри, любові, ролі дітей та людини в світі: „певно, у поетів / не все як у шанованих людей".

Діалог між авторками та зв'язок між текстами гарантує цілісність збірки. Маріанна та Мар'яна щиро переймаються одна одною, ділять ті самі відчуття на двох: поки одна перебуває біля моря – іншій воно сниться. Маріанна: „Я раптом – уперше в житті – усвідомила море, / І море тепер у мені, наче світло в вогні"; Мар'яна: „Пишу це слово – море – й на губах / Солоний смак. (І що воно там каже?)". Особливою – у надзвичайно теплих та ніжних формах – є і манера звертання авторок: Ясько, Ясь, Ясочка, Мар'ясь, рідна, „дорога моя трудівнице на ниві добра". Для жінок-письменниць це характерно, адже у історії української літератури вже є сторінка про особливості звертання українських письменниць у листах одна до одної (зокрема йдеться про епістолярну спадщину Лесі Українки та Ольги Кобилянської). Креативне оформлення – з особистими фотографіями, написаними від руки листами, фотографіями важливих дрібниць – додає збірці атмосфери.

Настасія Євдокимова, Київ

Вчителько моя, зоре світова

Мирослав Лаюк. Баборня: роман, Львів, Видавництво Старого Лева, 2016, 304 с.

Мирослав Лаюк, молодий поет, лауреат численних нагород, цьогоріч дебютував у прозі. Роман „Баборня" (так називають будинок літніх людей) розкриває потаємні куточки життя класичної шкільної вчительки – о, як багато в цьому слові. Світ представлено з її перспективи, а водночас і дещо збоку – так, щоб читач не випускав із поля зору цю дивну, ворожу, майже незбагненну істоту. Цей текст можуть оцінити різні категорії читачів: він цікавий і сюжетом, і прописаними характерами, і всілякими літературними штучками, що припадуть до смаку досвідченій публіці. Роман читається легко й захопливо, відчувається, що автор міг би зробити його значно складнішим за структурою і вигадливішим за стилем, але свідомо обрав інший шлях. Сюжетні повороти щоразу вправно обманюють читацькі сподівання; напругу емоційних переходів між розділами та їх частинами добре продумано й утілено. Виразний мінус – мовні портрети персонажів. Їм явно бракує живості й індивідуальності, діалоги подекуди видаються вимушеними, надуманими. Втім, критично „Баборня" від цього не страждає.

Минуле, молодість Марії Василівни, зображене піднесено й по-

етично порівняно з сьогоденням: монструозна вчителька біології, її син-бізнесмен, онук – мажор і bad boy, ідеалізована дівчина, за якою той бігає, тупі колеги, затравлений підліток, приховані зв'язки й кістяки в шафі, що можуть пролити світло на давні події. Схоже на телешоу, та в Лаюка це виправданий прийом: нам натякають, що все справжнє, пронизливе, незабутнє в житті Марії сталося сорок років тому й уже не повернеться (диво з явлінням Бого-

родиці, любов – явища одного ряду). Її оточує реальність із розплановани-ми погодинно буднями й вихідними, перевіркою зошитів і улюбленим серіалом, відпустками й прогулянками з сусідським собакою, настоянкою пустирника і коньяком. Світ учительки систематизовано й упорядковано, до кожної істоти чи рослини пришпилено табличку з латинською назвою, поставлено оцінку всім людям і явищам – адже Марії Василівні комфортно саме так. У її речах і голові порядок, як на сторінках шкільного журналу, відведених під біологію; навіть романтичні спогади – фотографія з коханцем – примостилися біля виписуваних банальних афоризмів про мову й батьківщину. Прикметно, що довкола постаті вчительки, яка уособлює владу, нуртують чуттєвість та еротизм – недарма учні прозивають її Самкою Біолога. Текст насичено промовистими деталями. Уповільнення кроку біля чоловічої качалки. Дотепно обіграний пасаж із „Лоліти" на рівні інтертексту. Спостерігання за фривольним танцем безхатченків: „Бомжиха наблизилася до нього ззаду, щоб робити характерні рухи стегнами. Марія перевірила вологість глини в горщику бегонії (вона була суха), потім рішуче зашторила вікно". Неодноразово згадується дракон – цей Гумберт навиворіт, пожирач і моторошний жених учительок (до речі, він як міфічна істота не піддається каталогізації, не має наукової назви, якою можна його приборкати). Відвертий BDSM-дискурс: „Марія Василівна, як актриса після важкої ролі, інколи виходила з образу "вчительки з великої літери" й ставала тією, кого треба покарати".

Роман сочиться іронією. Хоч би що зображує Лаюк, її витверезлива й омолоджувальна сила завжди придається навіть там, де можна було б дати читачеві уповні перейнятися праведним гнівом чи тремким звору-шенням, дозволивши серйозно поставитися до подій. Ні, цього не сподівайтеся. Іронія „Баборні" – стовп ледве не структурний: ропуха на обкладинці – досліди на жабах – латинська назва bufo – буфонада – трагікомедія життя, цього стрибка з жіночого статевого органу в баборню. Або в печеру дракона – кому вже як судилося. Укупі з іронічністю роман пронизує, особливо наприкінці, сильний присмак гіркоти. Це страх старості, ризик усвідомлення – й усвідомлення зрештою, – що життя безжально згаяно, що його таємниці, позначені незабутньою пристрастю, бережені, як дітьми цукерки, щоб поласувати ними потім, зітліли й розсипалися на порох. Тіло ще виконує належні функції, мозок поки не зраджує – але гаряче дихання дракона вже торкається шиї. Чим утішатися? Смакувати єдину пережиту мить слави, зафіксовану на плівці: зупиняти фільм про відому співачку – тайм-код відомий лише тобі – і знаходити десь на чотирнадцятому плані своє лице. Молоде, щасливе, на порозі всього, – та виявиться, що це мов гра на трубі у шкільному оркестрі, згадувана персонажем „Маятника Фуко", найпіднесеніший момент життя, до якого не дорівняється вже ніщо й ніколи. Треба віддати належне Марії Василівні. Вона гідно тримає удар і квапиться робити добрі справи, щоб хоч якось компенсувати скоєне, підкупити карму. Та, врешті, що скоєне? Звичайні прояви еґо абсолютно пересічної людини – адже мало хто шаблонніший за шкільну вчительку. Рядову, попри тимчасову владу, людину з її непримітним життям, що в його кінці не залишається нічого, крім спокути.

Юлія Кропив'янська, Київ

Спогади державника, або Пробуджена Україна Михайла Шкільника

Шкільник Михайло. Україна у боротьбі за державність в 1917–1921 рр. Спомини і роздуми / упоряд. Владислав Верстюк, Київ, Кліо, 2016, 512 с.

Свого часу поява на одному з будинків Старовокзальної вулиці муралу із зображенням гетьмана Павла Скоропадського спровокувала в українському інтелектуальному середовищі міні-дискусію про доречність увіковічення пам'яті такої неоднозначної в новітній історії України постаті. Можна з певністю сказати, що якби Михайло Шкільник, автор спогадів „Україна у боротьбі за державність в 1917–1921 рр.", дожив до наших днів, він був би однозначно проти. І справа не лише в тому, що Шкільник, демократ за переконанням, не сприймав монархістських посягань гетьмана, адже заради блага України він був готовий співробітничати з усіма проукраїнськими політичними силами як лівого, так і правого спектрів (що, зрештою, і трапилося, оскільки Шкільник устиг пропрацювати урядовцем у складі міністерств УНР, гетьманської держави та Директорії, хоча симпатії його назавжди лишилися на стороні центристів і поміркованих правих – соціал-федералістів та хліборобів-демократів). Однак Скоропадського Шкільник вважав вірним сином не так України, як Малоросії в складі Російської імперії, тому вбачав у його діях спроби реставрувати „тюрму народів", хоч і в дещо реформованому вигляді, з мінімальними автономними правами для українського народу.

Мемуари Михайла Шкільника, свідка та учасника національно-визвольних змагань початку минулого століття, уперше побачили світ у 1971 році в Канаді незадовго до смерті автора. Ініціатором їх перевидання в незалежній Україні був Євген Сверстюк, який вважав, що уважні спостереження та глибокі висновки Шкільника можуть бути важливими й для нинішніх поколінь українців.

Окрім коротких вступних зауваг Сверстюка, книжка містить передмову упорядника другого видання

Владислава Верстюка, який побіжно знайомить читачів з історіографією української національної революції та життєвим шляхом автора-галичанина, що присвятив себе служінню „Великій" Україні.

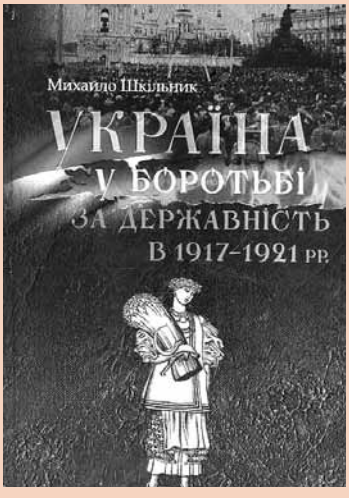

Написані патетично, аж ніби з надривом, спогади можуть видатися документом уже минулої епохи з її прихильністю до гучних фраз і великих літер. Проте за надмірно, як натепер, артикульованим патріотизмом справді стоїть живий досвід та щирі почуття автора, для якого ідея української державності – безумовно свята, а її вороги – не інакше, як одвічні. Не слід забувати, що для людей його покоління слово не мало розходитися з ділом, тож свої переконання вони готові були доводити подвижницьким трудом і геройським чином. Разом із тим, книжка дивує описами надзвичайно подібних до сьогодення ситуацій, у яких століття назад уже опинялася молода українська держава. Боротьба з ворожою пропагандою як елементом окупаційної війни, мовні баталії у владних кабінетах, змагання за контроль над Кримом шляхом економічної блокади півострова, переслідування українською владою патріотичних діячів замість контролю над антиукраїнськими силами, наплив аристократичних біженців з більшовицької Росії та їхнє небажання усвідомити окремішність українського державного розвою. Підсумки національно-визвольних змагань, які підбиває Шкільник, причини поразки, що її зазнали українські державотворці, можуть слугувати своєрідним попередженням для теперішніх еліт, які несуть на собі не лише повноту влади, а й відповідальності за долю країни. Сильна держава є насамперед внутрішньо успішною, під охороною власних потужних збройних сил, які слугують запорукою того, що її сприйматимуть на зовнішньополітичній арені як незалежного й вагомого гравця.

Дещо архаїчними видаються здійснені Шкільником спроби описати процес формування модерної української нації. З одного боку, на прикладі так не любленого автором гетьмана Скоропадського в книзі постулюється думка про те, що аби бути українцем – недостатньо походити з українського роду. Етнічних українців, які становлять частину того, що зараз прийнято називати „русским миром", автор називає малоросами й ставить їх в один ряд з іншими, не дружніми натоді до ідеї української державності етносами. Однак із іншого боку, щойно мова заходить про ці самі народи (передовсім росіян, поляків та євреїв), як автор звертається до щойно відкинутого ним етнічного критерію та відмовляє їм у праві належати до української нації, іронізуючи над спробами гетьмана залучити все населення України, незалежно від походження, до будівництва нової української держави.

Написана цікаво й інформативно, оздоблена переказами промовистих епізодів з минулого на кшталт зустрічі української делегації з гетьманом, замаху на Грушевського, опису зорганізованого російськими есерами руйнівного вибуху на Звіринці, книжка Михайла Шкільника безумовно заслуговує на перевидання та постійний попит серед різних кіл читачів, що перебувають у полоні примхливої музи Кліо. Єдиним недоліком слід вважати надмірну редакторську обережність під час підготовки тексту до друку, оскільки спроби максимально повно передати ідіостиль автора подеколи призвели до консервації виразних мовних помилок, а також збереження очевидних, майже дослівних повторів.

Ольга Максимчук, Київ

На перемогу проросійських кандидатів у Молдові і Болгарії значною мірою вплинули внутрішні політичні ігри. В Молдові перемога Додона була вигідна номінально проєвропейському олігарху, який править країною. В Болгарії Радев виграв через помилки і надмірну впевненість у собі з боку прем'єра Борисова. Ці перемоги мають передовсім символічне значення і не спричинять значних геополітичних перестановок у регіоні. Однак вони показали, що для багатьох суспільств у Східній Європі проросійські симпатії надалі є важливим елементом політичної тотожності, а у близьких стосунках з Росією численні виборці вбачають альтернативу нинішньому порядку.

Пйотр Олекси